

Katarzyna Szmigiel

WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W REGIONIE PERYFERYJNYM – NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Artykuł przedstawia powiązania międzynarodowe samorządów regionu lubelskiego. Powiązania samorządu regionalnego opisane są za pomocą analizy struktury urzędu i zasad polityki intraregionalnej dotyczącej współpracy międzynarodowej władz samorządowych. Powiązania samorządów gminnych opisane są na podstawie analizy wyników ankiety przeprowadzonej we wszystkich gminach regionu. Celem badania była odpowiedź na pytanie o przygotowanie samorządów regionów peryferyjnych do integracji europejskiej i do konkurencji w otwartej gospodarce światowej.

1. Wstęp

Współpraca międzynarodowa rozumiana jest w artykule jako wszelka aktywność społeczno-gospodarcza, która wykorzystuje w różnorodnych formach przygraniczne położenie jednostek samorządu terytorialnego, oraz każda międzynarodowa współpraca oparta na przekonaniu, że region, powiat czy gmina, z racji swego położenia, musi budować administracyjny potencjał zdolny do obsługi kontaktów międzynarodowych.

We współczesnym paradygmacie rozwoju i współczesnej sytuacji politycznej Polski i Europy wszystkie cechy położenia pogranicza wschodniego Polski mają charakter negatywny: peryferyjność w układzie europejskim, brak zakorzenionych, korzystnych tradycji instytucji, zaniedbana infrastruktura społeczno-gospodarcza oraz brak spójnej polityki zagranicznej Unii Europejskiej w stosunku do państw Europy Wschodniej. Nie istnieje żadna prosta recepta na rozwój tych terenów. Nawet położenie przy dużym wschodnim rynku zbytu, w świetle słabego rozwoju gospodarczego i niepewnej sytuacji politycznej wschodnich sąsiadów Polski, nie może być jednoznacznie uznane za szansę rozwoju tych terenów.

Rozwój współpracy międzynarodowej wschodnich regionów Polski niesie ze sobą wiele problemów – musi być zorganizowany na nowych zasadach w związku z uszczelnieniem granicy wschodniej i trudno oczekiwać spektakularnych korzyści ekonomicznych z nim związanych. Jednocześnie współpraca międzynarodowa może w tych regionach stać się **istotnym elementem**

budowania potencjału instytucjonalnego pogranicza. Może ona służyć jako poligon doświadczalny dla budowania jednostek samorządowych zdolnych do funkcjonowania w otwartej gospodarce międzynarodowej. Jest to laboratorium łatwiejsze do wykorzystania na pograniczu ze względu na istniejącą wielość doświadczeń zachodnioeuropejskich związanych z rozwojem integracji europejskiej, jak również doświadczeń jednostek samorządu terytorialnego polskiego pogranicza zachodniego.

Władze regionu lubelskiego w *Strategii rozwoju województwa* wyraziły chęć budowania potencjału administracyjnego zdolnego do obsługi kontaktów międzynarodowych. Jako główny jej cel zapisano: „Osiąganie trwałego rozwoju społecznego i gospodarczego poprzez wykorzystanie geograficznego położenia regionu jako platformy współpracy krajów Europy Wschodniej i Zachodniej”. Celem analiz prezentowanych w artykule było więc przyjrzenie się polityce władz regionalnych dotyczącej wspierania współpracy międzynarodowej jako wskaźnika wykorzystania najłatwiej dostępnych środków dla realizowania deklarowanych celów, jak również zapoznanie się z zakresem i kierunkami współpracy międzynarodowej gmin położonych na wschodzie Polski jako wskaźnikiem przygotowania do integracji z Unią Europejską. Współpracę międzynarodową potraktowano jako barometr otwarcia regionu na zewnętrzne bodźce rozwoju.

Ważnym elementem analizy jest opis kontaktów międzynarodowych gmin regionu. Wydawać by się mogło, że najważniejszymi partnerami we współpracy międzynarodowej gmin wschodniej części Polski są jednostki administracyjne z Ukrainy i Białorusi. Przeprowadzone w gminach badania ankietowe nie potwierdzają jednak tego przypuszczenia. Szczególne zainteresowanie budziły gminy samego pogranicza, które w pewnym stopniu przejmą możliwości finansowania rozwoju od gmin pogranicza zachodniego.

Analizowano również wpływ pojawienia się regionu na współpracę międzynarodową jako nowego uwarunkowania zewnętrznego kształtującego rozwój tego rodzaju działalności jednostek lokalnego samorządu terytorialnego.

2. Region peryferyjny a współpraca międzynarodowa

Według Antoniego Kuklińskiego najważniejszą współcześnie koncepcją kształtującą myślenie o regionie i polityce regionalnej jest koncepcja regionalnego systemu innowacji (RSI). „W XXI wieku region nie będący RSI nie zasługiwał będzie na miano regionu” (Miedziński 2001, s. 212). „Regionalny system innowacji natomiast to sieć instytucji prywatnych i publicznych, których działanie i współpraca umożliwi wytwarzanie, adaptację, modyfikację oraz rozpowszechnianie innowacji i nowych technologii w regionie” (ibidem, s. 211). Powstawanie RSI związane jest z ogólnie przyjmowaną tezą o tym, iż innowacyjność jest w swej istocie fenomenem regionalnym (Galar 2001). Teza ta dotyczy głównie adaptacji innowacji, której sprzyja bliskość geograficzna zwiększająca efektywność polityki wspierającej budowanie powiązań sieciowych. Skuteczna adaptacja stwarza jednak również możliwości wytwarzania innowacji.

Ważną cechą RSI jest otwartość, czyli utrzymywanie więzi ponadterytorialnych, przyczyniających się do dopływu wiedzy i idei z zewnątrz. Współpraca międzynarodowa sprzyja otwartości. Sytuacja społeczno-gospodarcza na wschodzie Europy nie gwarantuje, w najbliższym czasie, napływu najwyższych technologii światowych ze strony wschodnich sąsiadów Polski. Jednakże, jak wiadomo, fenomenem współcześnie obowiązującego paradygmatu rozwoju – gospodarki opartej na wiedzy – jest to, iż wiedza ważna dla rozwoju gospodarczego to nie tylko wiedza skodyfikowana, techniczna, ale również *know-how*, umiejętności i kompetencje, zindywidualizowane i trudne do upowszechnienia (Kukliński 2001; Nowińska-Łażniewska 2002). Tak więc, być może, **szansą zbudowania przewagi konkurencyjnej dla polskiej administracji pogranicza wschodniego jest wiedza o wschodnich państwach europejskich** – ich rynkach, prawach i zwyczajach. Wiedza, której nie da się skodyfikować, wiedza wynikająca z doświadczenia, oparta na istniejących powiązaniach społeczno-gospodarczych. W dyskusjach polskich znawców stosunków międzynarodowych można bowiem usłyszeć głosy, iż Polska powinna być ekspertem budowania wschodniego wymiaru Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej. Oczywiście przydatność tej wiedzy i tych powiązań w budowie RSI związana jest z wieloma uwarunkowaniami zewnętrznymi, takimi jak rozwój sąsiadów Polski na wschodzie czy polityka UE wobec tych państw.

Tradycyjnie najważniejszym elementem współpracy międzynarodowej na pograniczu jest współpraca transgraniczna (mówiąc najprościej – współpraca międzynarodowa z sąsiednimi jednostkami administracyjnymi).

Współpraca transgraniczna wywodzi się z procesów gospodarczej integracji Europy i polityka Unii Europejskiej pozostaje do dziś ważnym czynnikiem kształtującym ten rodzaj współpracy. W przypadku Polski dzieje się tak przede wszystkim ze względów finansowych. Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej górna granica wartości środków napływających do Polski stanowić może 4% polskiego PKB; oznacza to, że wkład własny Polski wynosić powinien ok. 1,33% PKB. Nawet jeśli te środki osiągną połowę zakładanej kwoty, to i tak oznacza to, że Polska będzie musiała przeznaczyć na politykę rozwoju regionalnego zgodną z polityką Unii Europejskiej dużo więcej niż obecne wydatki budżetowe na politykę regionalną. Tym samym kraj nasz traci możliwość prowadzenia autonomicznej polityki regionalnej (Szlachta 2001). Dotyczy to także możliwości wspierania pogranicza. Innym przykładem uzależnienia finansowego może być sytuacja euroregionów na granicy wschodniej. Jest ona znacząco różna od sytuacji euroregionów zachodnich. Zatrudnienie w Sekretariacie Euroregionu Bug (ERB) zamyka się w 3 i 1/4 etatu, budżet pochodzący ze składek członków stowarzyszenia wynosił w 2002 r. 120 tys. złotych. Składka członkowska jest najniższa w kraju – w przeliczeniu na jednego mieszkańca wynosi:

- urząd marszałkowski i powiaty – 4 grosze,
- miasta i gminy – 6 groszy,

podczas gdy najwyższa stawka wynosi 90 groszy w Euroregionie Pomierania (*Informacja o działalności...* 2003). Ponadto w 2002 r. roku Komisja Europejska

wycofała się z dotowania kosztów operacyjnych projektów na granicy wschodniej (około 5% wartości projektu), tym samym koszty te przeniesione zostały do budżetów euroregionów (2002 r. – 5% z 250 tys. euro, czyli około 50 tys. złotych, w 2003 roku kwota ta ma zwiększyć się dwukrotnie – *Informacja o działalności...* 2003). W znacznym stopniu ogranicza to możliwość podejmowania przez ERB własnej inicjatywy i brania udziału w finansowaniu projektów.

Współpraca transgraniczna może być traktowana jako **barometr przygotowania regionu peryferyjnego do integracji europejskiej**, i to przygotowania zarówno władz publicznych, jak i podmiotów prywatnych. Wymaga ona **otwartości**, ale również **kooperacji pomiędzy władzami regionalnymi i lokalnymi**, głównie w dziedzinie obustronnej wymiany informacji. Może być ona realizowana przez te dwa szczeble, bez konieczności odwoływania się do szczebla centralnego (z wyjątkiem dużych przedsięwzięć infrastrukturalnych, takich jak budowa przejść granicznych, ale i tutaj jest pewien element regionalny, gdyż odpowiedzialni za nadzór nad ich budową są wojewodowie). Ten rodzaj współpracy pomiędzy regionem i ośrodkami władzy lokalnej jest niezwykle ważny w przypadku wykorzystywania środków z funduszy strukturalnych. Ponadto rozwinięta współpraca transgraniczna może stanowić element powiększania wartości zainwestowanych w regionie środków unijnych, gdyż są na nią przeznaczone dodatkowe fundusze.

Współpraca z wschodnimi sąsiadami Polski ma w tym kontekście znaczenie nie tylko dlatego, że zwiększa sieć powiązań regionu o powiązania z partnerami ze wschodu (co może się okazać korzystne), ale również stanowi swoisty poligon doświadczalny tego rodzaju działalności. **Doświadczenie współpracy z sąsiadami wschodnimi może oznaczać przyjęcie międzynarodowego sposobu myślenia, a jest łatwiejsze do zainicjowania ze względu na bliskość geograficzną i powiązania kulturowe, ze względu na językowe, jak również ze względu na układ różnic rozwoju gospodarczego, który powoduje, że to stronie polskiej łatwiej jest być podmiotem inicjującym.**

3. Działania podejmowane przez region lubelski na rzecz rozwijania współpracy międzynarodowej¹

Polityka wewnętrzna i zewnętrzna prowadzona przez władze regionu ma wiele ograniczeń – im biedniejszy region, tym jest ich więcej. Gospodarczy aspekt ma w tym przypadku duże znaczenie, jest to przecież przede wszystkim polityka rozwoju gospodarczego. Niemniej jednak z samego faktu powstania

¹ Napisano na podstawie dokumentów: *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego*, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin 2000; *Informacja o współpracy zagranicznej Województwa Lubelskiego w roku 2002 oraz zamierzeniach na rok 2003*, Zarząd Województwa Lubelskiego, styczeń 2003; *Budżet województwa lubelskiego na 2003 rok*, Zarząd Województwa Lubelskiego, marzec 2003, oraz wywiadów przeprowadzonych w województwie od grudnia 2002 do marca 2003 r.

regionów, wyznaczenia granic, powołania administracji wynika wiele oczekiwań, zobowiązań, a także pewne możliwości.

Głównymi uwarunkowaniami rozwoju współpracy zagranicznej wymienianymi przez władze regionu lubelskiego² w wywiadach i dokumentach są:

- zbyt duża centralizacja kraju;
- duża liczba (53%) ludności regionu zamieszkującej na wsi – zjawisko wymienione nie tylko jako zagrożenie, ale też szansa – średni PKB województwa stanowi obecnie około 26% średniego PKB UE, tak więc przez kilkadziesiąt lat region będzie prawdopodobnie beneficjentem Celu 1 polityki strukturalnej UE;
- współpraca zagraniczna uznana przez władze regionu za instrument rozwoju;
- współpraca zagraniczna uznana przez władze regionu za instrument procesu integracji europejskiej – przygotowanie administracji i instytucji;
- położenie geograficzne – „brama na wschód” lub peryferyzacja.

Kolejność wymienionych uwarunkowań ma znaczenie, stanowi bowiem hierarchię pokazującą siłę wpływu wymienionych czynników na działania samorządu regionalnego. Położenie geograficzne jest hasłem, które wyjaśnia problemy biedy i zacofania, ale nie jest traktowane jako czynnik, z którym urzędnicy muszą sobie radzić lub który powinni wykorzystywać. Nie funkcjonuje jako główna przewaga konkurencyjna.

Województwo ma podpisane umowy bądź listy intencyjne z regionami z 12 krajów, utrzymuje kontakty z regionami z 15 krajów. Najbardziej efektywne są kontakty z holenderską prowincją Gelderland. Ważne wydają się również kontakty z francuskim regionem Lotaryngia oraz z ukraińskimi obwodami lwowskim i kijowskim, a także białoruskim obwodem brzeskim.

4. Polityka finansowa regionu

Ważnym wskaźnikiem sposobu realizowania każdej polityki państwa, województwa czy innej jednostki jest jej polityka finansowa. Polskie regiony to jednostki o małym potencjale finansowym, nie posiadające żadnych rzeczywistych dochodów własnych – nie mają prawa nakładania podatków, o których wysokości i kształcie mogłyby decydować – a ich udział w podatkach centralnych jest mały w porównaniu z innymi szczeblami administracji samorządowej. Jednakże województwa, tak jak i inne szczeble samorządu w Polsce, mają prawo zadłużania się – zaciągania pożyczek, kredytów i emisji obligacji. Poziom i sposób zadłużania się jest więc jednym z podstawowych środków oceny polityki finansowej w zakresie pozyskiwania środków przez region.

Z analizy dokumentów finansowych województwa lubelskiego wynika, iż w roku 2003 zadłużenie województwa wzrosło od około 8% (średnia dla kraju liczona według danych za trzy kwartały 2002 r. wynosiła 8,4%³) do

² Wywiad z Ryszardem Boguszewskim, wicedyrektorem Departamentu Rozwoju Regionalnego w Urzędzie Marszałkowskim w Lublinie, 26 marca 2003 r.

³ *Informacja o stanie zobowiązań...* 2003.

ponad 41% w stosunku do przewidywanych dochodów (dopuszczalny poziom zadłużenia jednostki samorządu terytorialnego wynosi 60% w stosunku do dochodów). Tak duża różnica związana jest z zaciągnięciem kredytu oraz z emisją kolejnej transzy obligacji. Sprawia to, iż planowane przychody na rok 2003 wzrosły w porównaniu z rokiem 2002 o ponad 343%. Wśród wydatków finansowanych z kredytu przewidziano wzrost wydatków na:

- promocję, współpracę zagraniczną i dalsze prace nad *Strategią rozwoju województwa* o ponad 77%;
- organizację targów i wystaw o ponad 71% (budowa Lubelskiego Parku Naukowo-Technologicznego w Lublinie, budowa Regionalnego Centrum Targowo-Wystawienniczego w Lublinie);
- rozwój turystyki o prawie 40% (wzrost wydatków wynika z planowanych nowych zadań, m.in. promocji regionu lubelskiego poprzez udział w Międzynarodowych Targach Turystycznych w: Berlinie, Utrechcie, Katowicach, Warszawie, Poznaniu oraz w Kijowie).

Podane wartości procentowe odnoszą się do przewidywanego wykonania wydatków na ten cel w 2002 roku.

Nie ma wśród tych zapisów wzmianki na temat finansowania czy priorytetu pomocy jednostkom samorządu angażującym się we współpracę międzynarodową – ani jako pomoc w nawiązywaniu współpracy instytucjonalnej, ani jako szkolenia czy doradztwo dla pracowników administracji. Tego typu działania dotyczą jedynie kontaktów związanych z przygotowaniem się do absorpcji funduszy unijnych, gdyż na nie można zdobyć pieniądze ze środków PHARE. Natomiast **szkolenia administracji w celu promowania rozwoju współpracy międzynarodowej z sąsiadami wschodnimi mogą zostać przeprowadzone tylko pod warunkiem sfinansowania ich przez władze samorządowe.** W kontrakcie wojewódzkim (2001 r.) wśród pięciu priorytetów znalazł się „rozwój współpracy regionu”, rozumiany jako rozwój współpracy przygranicznej, jednakże plan finansowy tego dokumentu przewiduje, iż 75% środków na ten cel pochodziło będzie z Unii Europejskiej, a pozostałe 25% z budżetów gmin (*Województwo lubelskie... 2001*). Tak więc województwo nie przewidziało swojego wkładu finansowego w tę działalność. Znaczący to, że będzie ona związana jedynie z programami unijnymi, a te nie mają na celu (przynajmniej dotychczas) rozwijania współpracy, lecz uszczelnienie granicy wschodniej. Zapis ten neutralizują zapisy budżetu województwa na 2003 rok, który, jak wspomniano, przewiduje wzrost środków na współpracę zagraniczną.

5. Współpraca samorządu województwa z gminami i powiatami w zakresie rozwijania kontaktów zagranicznych Lubelszczyzny

Te działania wojewódzkie na polu współpracy międzynarodowej ograniczane są przez niezależność szczebli samorządowych. Władze województwa nie mogą nic narzucić ani wywierać żadnych formalnych nacisków. Mogą jednak proponować, wskazywać skuteczny kierunek działania i pożądane efekty.

Podstawą współpracy urzędu marszałkowskiego z jednostkami samorządu terytorialnego w województwie jest stowarzyszenie Europejskie Centrum Integracji i Współpracy Samorządowej „Dom Europy”. Jest ono czymś w rodzaju zewnętrznej jednostki wykonującej zadania zlecone urzędowi marszałkowskiego. Ma charakter biura pomocy technicznej i centrum doskonalenia w zakresie współpracy zagranicznej. Powołano je 28 listopada 2001 r. w wyniku prac nad *Strategią rozwoju województwa*, podczas których dostrzeżono potrzebę utworzenia instytucji wspomagającej rozwijanie współpracy międzynarodowej przez jednostki samorządowe.

Powstanie stowarzyszenia nie było związane z funduszami z Unii, lecz jest wynikiem współpracy władz samorządowych województwa lubelskiego z władzami holenderskiej prowincji Gelderland. Stowarzyszenie powołano do życia w celu wsparcia samorządów w działaniach związanych z kontaktami z partnerami zagranicznymi, jeszcze przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

Główne zasady funkcjonowania stowarzyszenia to:

- wnoszenie przez samorządy wkładu w postaci składki. Ponadto JST muszą wskazać osobę, która pozostając w codziennym kontakcie ze stowarzyszeniem będzie odbierała, akceptowała bądź odrzucała propozycje;
- unikanie komercjalizacji, tak aby każdy samorząd mógł uczestniczyć w przedsięwzięciach proponowanych przez stowarzyszenie (utrzymywane jest ono głównie z grantów, które pozyskuje z międzynarodowych funduszy na swoje funkcjonowanie, oraz dzięki współfinansowaniu prowincji Gelderland i urzędu marszałkowskiego);
- prowadzenie bazy projektów przygotowanych w związku z funduszami Unii Europejskiej, tzw. *project pipeline* (na koniec maja 2003 r. znajdowało się w niej około 215 projektów z terenu województwa);
- wykonywanie zadań przekazanych mu przez urząd marszałkowski, a związanych z współpracą zagraniczną, oraz pomoc urzędowi marszałkowskiego w przygotowywaniu projektów wymagających współfinansowania.

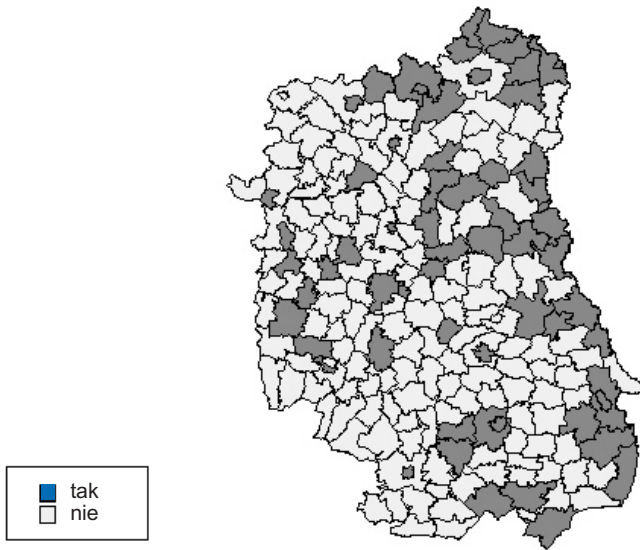
6. Analiza badań ankietowych przeprowadzonych w regionie

Analiza oparta jest na ankiecie przeprowadzanej przez Urząd Marszałkowski w Lublinie we wszystkich gminach i powiatach województwa (dostępne wyniki pochodzą z roku 2001 i 2002 – Orzechowska, Karolczak 2001) oraz na ankiecie przeprowadzonej przez autorkę w gminach pogranicza.

Ankieta urzędu marszałkowskiego objęła badaniem 233 jednostki samorządu terytorialnego Lubelszczyzny. Odpowiedzi podzielono na dwie grupy:

- pierwsza dotyczy jedynie współpracujących jednostek;
- druga obejmuje wszystkie gminy, kładzie nacisk na badanie zamierzeń i barier dotyczących nawiązanej współpracy lub nawiązania współpracy.

Z ankiety (część pierwsza) wynika, że **31% gmin i powiatów województwa ma nawiązaną współpracę z partnerem zagranicznym, jednak szacunki**

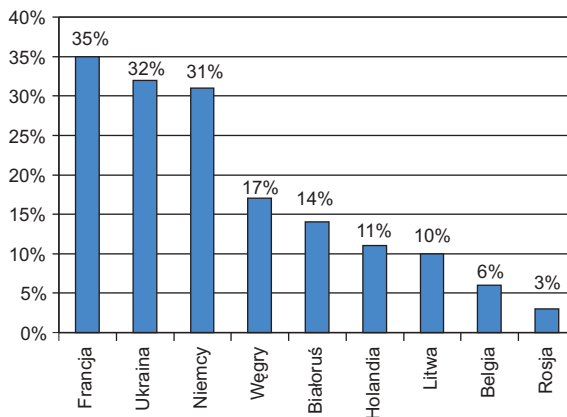
Ryc. 1. Gminy, które deklarują nawiązaną współpracę międzynarodową

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

pracowników urzędu marszałkowskiego wskazują, że tylko 7–8% gmin prowadzi aktywną współpracę transgraniczną.

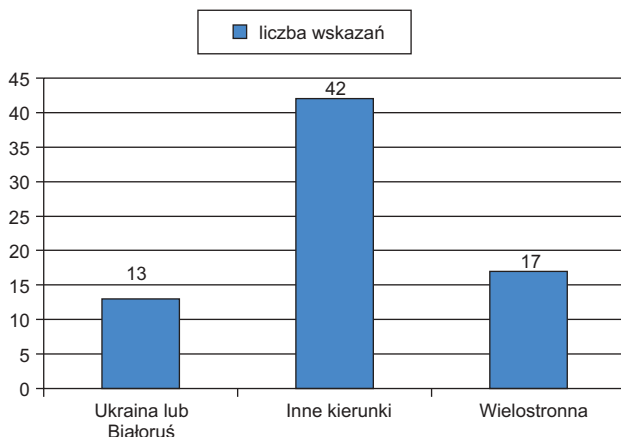
Pierwszy narzucający się wniosek wynikający z analizy mapy jest taki, że **większość z gmin współpracujących położona jest przy granicy**. Nie oznacza to jednak większej współpracy z sąsiadami ze wschodu.

Gminy województwa lubelskiego znacznie częściej deklarują współpracę z partnerem zachodnim niż z partnerem wschodnim. Co więcej, bardziej

Ryc. 2. Kierunki współpracy (1)

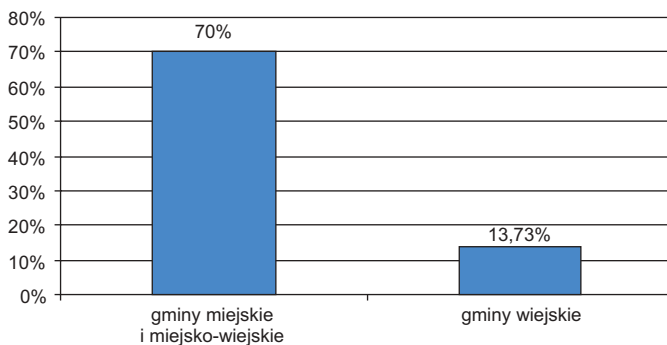
Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

Ryc. 3. Kierunki współpracy (2)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001

ożywiona współpraca gmin położonych przy granicy nie oznacza, iż wszystkie gminy, w których znajduje się przejście graniczne (Terespol, Sławatycze, Dorohusk, Horodło – Zosin, Lubycza Królewska – Hrebenne), mają nawiązaną współpracę – Sławatycze i Horodło jej nie deklarują.

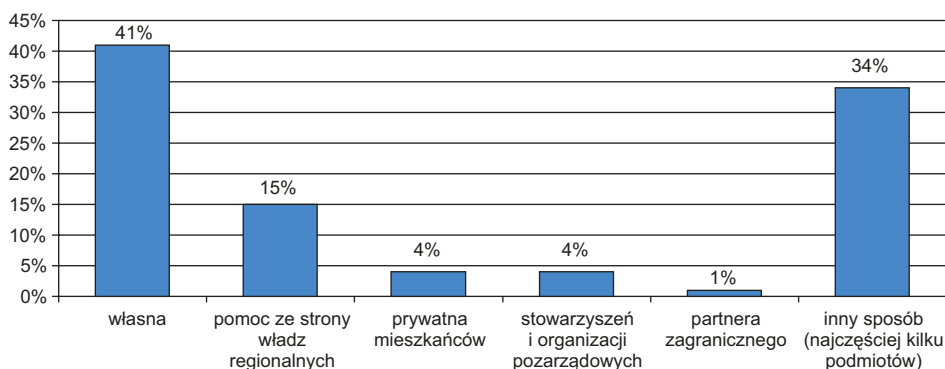
Ryc. 4. Procent gmin deklarujących nawiązaną współpracę

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

Częściej współpracę deklarują gminy miejskie i miejsko-wiejskie niż wiejskie, co obrazuje rycina 4.

Ten rozkład sprawia, iż zmienna „nawiązana współpraca transgraniczna” koreluje z takimi wskaźnikami jak liczba ludności i dochody gminy.

Sposób nawiązania kontaktu obrazowany jest przez zmienną „inicjatywa kontaktu”. Rozkład tej zmiennej przedstawia się następująco:

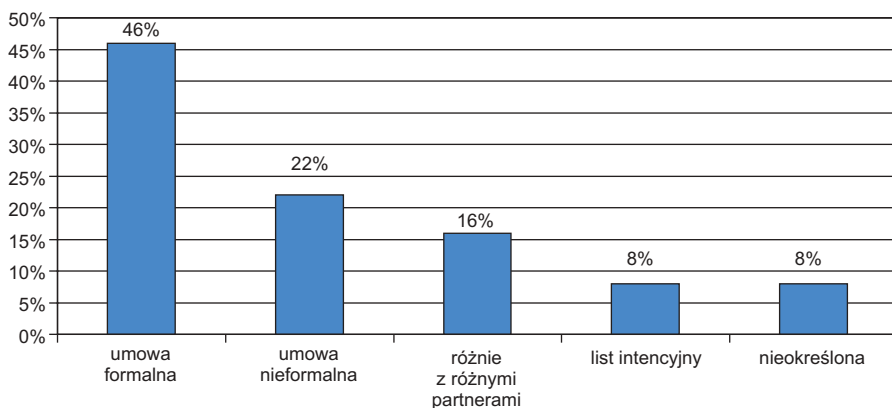

Ryc. 5. Inicjatywa kontaktu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

41% jednostek deklaruje inicjatywę własną, ale 15% deklaruje pomoc władz wojewódzkich lub samorządowych, ponadto 34% jednostek deklaruje inicjatywę kilku podmiotów, w tym również władz regionalnych.

Forma nawiązania współpracy, zmienna pokazująca przede wszystkim stopień sformalizowania kontaktów, przedstawia się następująco:

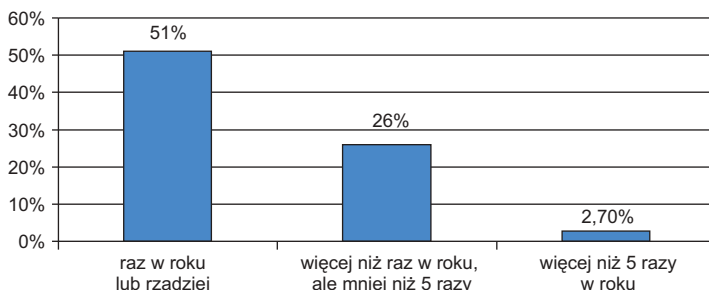

Ryc. 6. Forma nawiązania kontaktu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

Przeważa sformalizowany kształt kontaktów. Skądinąd wiadomo, że sformalizowane kontakty to zaawansowana forma współpracy. Można przypuszczać, że część jednostek, które w jakiś sposób kontaktują się z samorządami za granicą, prawdopodobnie nie zaznaczyła tego w ankiecie, uznając to za

zbyt mało istotną formę kontaktowania się. Te pozytywne wyniki dotyczące sformalizowania kontaktów przesłaniają jednak dane o intensywności spotkań.

Ryc. 7. Intensywność spotkań

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

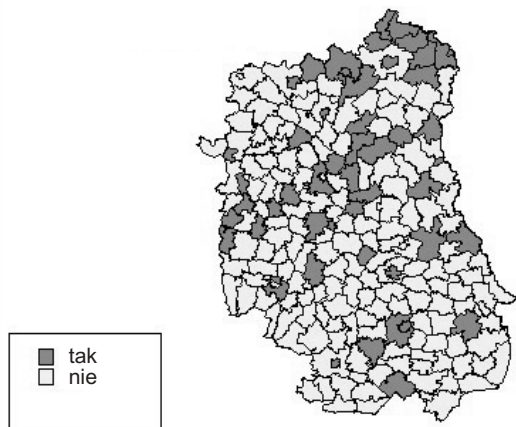
Jak widać na ryc. 7, ponad połowa gmin spotyka się ze swoimi zagranicznymi partnerami raz w roku lub rzadziej, przy czym tę odpowiedź zaznaczyły jedynie cztery gminy współpracujące z partnerami wschodnimi. Reszta odpowiedzi dotyczy współpracy z krajami zachodnimi. Można więc stwierdzić, że **jeśli samorządy już współpracują z sąsiadami wschodnimi, jest to współpraca bardziej intensywna niż ta z sąsiadami z zachodu.**

Tak więc intensywniejsza współpraca jest z sąsiadami wschodnimi. Korelacje zmiennej „kierunek współpracy” pokazują, iż częściej z partnerami ze wschodu współpracują gminy bogatsze – gminy miejskie i miejsko-wiejskie. Jest to współpraca częstsza, zatem prawdopodobnie bardziej efektywna. Jednakże taką współpracę nawiązało dużo mniej JST niż współpracę z krajami zachodnimi. Być może decydują o tym możliwości finansowe – prowadzą ją głównie gminy relatywnie bogate. Gminy biedniejsze mają prawdopodobnie większą motywację do współpracy z partnerami zachodnimi, gdyż oczekiwane korzyści, szczególnie materialne, mogą wydawać się w tym przypadku większe i szybciej osiągalne.

Przyczyny mogą również wynikać z ogólnej otwartości, poziomu wykształcenia i poinformowania w gminach bogatszych. Zmienna „bariery nawiązania współpracy” (w ankiecie gminy miały powiedzieć, czy takie bariery widzą i jakie one są) nie koreluje jednak ze zmiennymi dotyczącymi bogactwa i rodzaju gminy. Zachodzi jedynie korelacja pomiędzy jednostkami, które współpracują, a tymi, które widzą bariery współpracy. Na pierwszy rzut oka zaskakujące jest, że to te jednostki, które współpracują, widzą bariery, a nie zauważają ich te, które nie współpracują. Można zapytać, dlaczego nie nawiązują współpracy, skoro ich zdaniem nie ma żadnych przeszkód w jej nawiązaniu? Kilka pojawiających się nieśmiało odpowiedzi sugeruje, że gminy nie widzą takiej potrzeby, w jednym wypadku powiedziano wyraźnie – „nie znamy celów tej współpracy, nie wiemy, czemu ona ma służyć”.

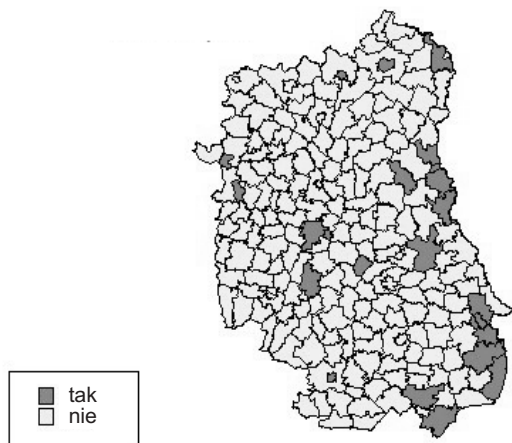
Odpowiedzi te świadczą o braku odpowiedniej pomocy ze strony organów, których zadaniem jest promowanie i rozpowszechnianie współpracy trans-

granicznej, szczególnie że takie odpowiedzi nie pochodzą z gmin w głębi kraju, lecz z gmin leżących przy granicy państwowej. Przedstawione powyżej wnioski ilustrują dwie następujące mapy.

Ryc. 8. Gminy współpracujące z partnerem spoza Ukrainy lub Białorusi

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

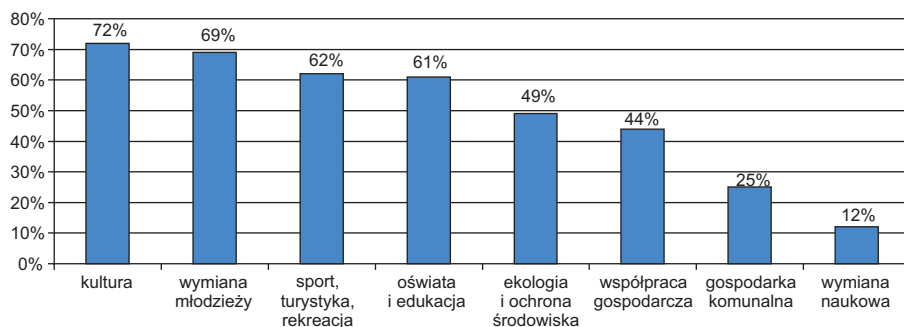
Ryc. 9. Gminy współpracujące z partnerem z Ukrainy lub Białorusi

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

Zagęszczenie gmin współpracujących z partnerem zachodnim na północnym wschodzie województwa związane jest z nawiązaną jeszcze za czasów wcześniejszego podziału administracyjnego przez wojewodę byłego województwa bielsko-podlaskiego współpracą z Francją opierającą się na osobistych kontaktach. Obecnie współpraca jest kontynuowana, choć z różną intensywnością. Na mapie widać, że gminy współpracujące z sąsiadami ze wschodu to naj-

częściej bogate gminy miejskie i miejsko-wiejskie, niekoniecznie położone przy samej granicy. Jednak większość tych gmin wiejskich, które współpracują z sąsiadami wschodnimi, położona jest przy granicy. Współpraca z sąsiadami z zachodu rozłożona jest dużo bardziej równomiernie.

Kolejną grupę cech charakteryzujących współpracę międzynarodową jednostek samorządu terytorialnego województwa lubelskiego stanowią cechy dotyczące zakresu współpracy.

Ryc. 10. Zakres współpracy

Źródło: opracowanie własne na podstawie Orzechowska, Karolczak 2001.

Przeważa współpraca w dziedzinie oświaty i kultury. Wynika to prawdopodobnie z faktu, iż łatwiej się ją nawiązuje, gdyż nie wymaga takiego sformalizowania kontaktów jak współpraca gospodarcza. Może to również łączyć się ze słabością gospodarczą tych terenów. Przypuszczenie to może potwierdzać fakt, iż większą liczbę wskazań otrzymała współpraca w dziedzinie ochrony środowiska, charakterystyczna dla wyżej gospodarczo rozwiniętych terenów, niż współpraca gospodarcza. Przyczyna tego może być następująca: badano jednostki administracji, które ze swej istoty nie zajmują się przede wszystkim działalnością gospodarczą, lub jest to skutek słabej infrastruktury gospodarczej, co powoduje podejmowanie działań we wszystkich innych możliwych dziedzinach. Nie bez znaczenia jest tu również łatwiejszy dostęp do środków finansowych związanych z inicjatywami na rzecz ochrony środowiska.

Jednostki samorządu terytorialnego Lubelszczyzny deklarują, iż finansują współpracę głównie ze środków własnych (23%), pomoc stowarzyszeń i organizacji pozarządowych zadeklarowało tylko 4%, a programów i funduszy pomocowych 3%. Taki wynik może być główną przyczyną niewielkiego procentu współpracujących jednostek wśród gmin wiejskich. Może on wynikać z braku dostępnych funduszy międzynarodowych przeznaczonych na współpracę transgraniczną lub z braku umiejętności wykorzystania dostępnych funduszy. Przy czym 55% jednostek zadeklarowało, iż finansuje współpracę z więcej niż jednego źródła; wymieniają jako jednostki finansujące: prywatnych sponsorów (67%), stowarzyszenia i organizacje pozarządowe (37%) oraz programy i fundusze międzynarodowe (25%).

Z pomocy instytucji wspomagających oraz jakichkolwiek programów pomocowych nie korzysta 57% JST. Te, które korzystają, to najczęściej gminy miejskie i miejsko-wiejskie.

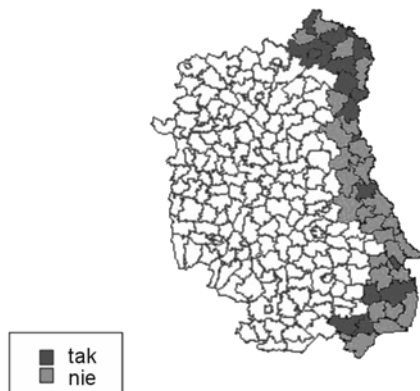
Druga grupa odpowiedzi na pytania zadane w ankiecie przeprowadzonej przez urząd marszałkowski obejmuje, jak wspomniano, wszystkie jednostki samorządu terytorialnego województwa lubelskiego i dotyczy deklarowanych zamierzeń i planów w dziedzinie współpracy międzynarodowej. Najważniejsze wnioski, jakie można wyciągnąć z tej ankiety, to:

- największa liczba jednostek (24%) nawiązałaby współpracę z partnerem niemieckim, ale już 18% z partnerem ukraińskim. Wzrósł również (między rokiem 2001 a 2002) nieznacznie odsetek jednostek chętnych do nawiązania współpracy z Białorusią;
- najbardziej preferowane dziedziny współpracy to współpraca gospodarcza i ochrona środowiska;
- **najczęściej wymienianą barierą nawiązania współpracy jest brak znajomości języków obcych** (27% jednostek deklaruje, iż ich pracownicy nie znają żadnego języka obcego, najlepiej znany jest język rosyjski), **na drugim miejscu znajduje się bariera finansowa**;
- pomimo podkreślenia bariery finansowej zainteresowanie korzystaniem z pomocy zagranicznej związanej ze współpracą międzynarodową deklaruje tylko 61% ankietowanych;
- najczęściej wymienianym źródłem informacji o programach pomocowych jest urząd marszałkowski – 67% wskazań, na drugim miejscu znajduje się Lubelska Fundacja Rozwoju – 22%. **Procent ten zwiększył się w 2002 roku w stosunku do roku 2001 odpowiednio o 11 i 13%.**

Na podstawie ankiety można stwierdzić, że zadanie rozwoju współpracy transgranicznej stoi przed instytucjami regionalnymi – urzędem marszałkowskim i Lubelską Fundacją Rozwoju. Związane jest ono z pomocą przy podnoszeniu kwalifikacji pracowników JST poprzez wskazywanie możliwości i celów współpracy transgranicznej – poprzez szkolenia, naukę języków bądź pomoc w finansowaniu i wyszukiwaniu nowej wykwalifikowanej kadry. Nie są to cele, na które można zdobyć środki z dostępnej obecnie pomocy zagranicznej.

Potwierdzenie i dopełnienie tych wniosków stanowią **badania przeprowadzone w gminach pogranicza** przez autorkę. Przedmiotem badania były gminy położone na pograniczu, zgodnie z definicją, iż pogranicze można umownie określić jako pas dwóch gmin leżących najbliżej granicy (Gałązka, Mync 1999, s. 43). Były to badania ankietowe, ale ze względu na ograniczoną liczbę jednostek poddanych badaniu (45) oraz ze względu na procent otrzymanych odpowiedzi (była to ankieta pocztowa), uzyskane dane trudno poddają się weryfikacji statystycznej. Dlatego wszystkie wnioski, co do których przeprowadzano weryfikację statystyczną, oparte były na danych poszerzonych o wyniki z ankiety urzędu marszałkowskiego odnoszące się do tych jednostek terytorialnych.

Procent zwrotu wynosił 37 (17 odpowiedzi), a jego przestrzenny rozkład wyglądał jak niżej.

Ryc. 11. Gminy, które odpowiedziały na ankietę

Źródło: opracowanie własne.

Wyznaczone przez autorkę jednostki samorządu terytorialnego pogranicza stanowią 22% jednostek samorządu terytorialnego województwa lubelskiego, natomiast współpracujące JST pogranicza stanowią 35% wszystkich współpracujących JST w województwie. Współpracujące JST stanowią 43% wszystkich JST w województwie, a współpracujące JST pogranicza stanowią 67% JST pogranicza. Wskazuje to na większą intensywność współpracy międzynarodowej gmin na pograniczu niż w pozostałej części regionu.

Gminy, które odpowiedziały na ankietę, skupiają się na północy i południu województwa. Analiza danych (np. porównanie z mapą rozkładu zmiennej dochody budżetu gminy) wskazuje, iż prawdopodobnie odpowiedzi udzieliły jednostki bogatsze, a tym samym bardziej aktywne. Pytania ankiety dotyczyły:

- współpracy transgranicznej z Ukrainą i Białorusią;
- poglądu na wprowadzenie wiz (w tym możliwości dalszego funkcjonowania ewentualnego targowiska) – reżim wizowy na polskiej granicy wschodniej został już wprowadzony, jednakże ze względu na krótki okres jego obowiązywania ciągle aktualne są badania przewidujące jego długotrwałe skutki;
- poglądu na pomoc regionu w zakresie rozwijania kontaktów transgranicznych;
- poglądu na planowanie strategiczne na poziomie województwa.

Siedem gmin, które odpowiedziało na ankietę, utrzymuje kontakty z Białorusią bądź Ukrainą. Są to gminy o istotnie wyższych dochodach do budżetu (czego dowodzą) również testy statystyczne). Potwierdza to wnioski dotyczące

całego regionu – z partnerami wschodnimi współpracują przede wszystkim gminy bogate.

Pięć gmin zaznaczyło, że prowadzi współpracę gospodarczą, ale tylko jedna jednostka podała, że w skali od jednego do pięciu intensywność tej współpracy wynosi trzy, wszystkie pozostałe zaznaczyły jeden punkt.

W odpowiedzi na pytanie o to, czy powstanie regionu jakoś wpływa na ich kontakty ze wschodnimi sąsiadami, żadna z gmin, które prowadzą współpracę, nie zaznaczyła, iż województwo pośredniczy w nawiązywaniu kontaktów. Punkt ten zaznaczyły tylko gminy, które nie prowadzą współpracy. Jednocześnie gminy współpracujące zaznaczały inne formy pomocy – udzielanie informacji i szkolenia. Sześć jednostek samorządu terytorialnego uważa, że powstanie regionu wpływa na kontakty z sąsiadami, przy czym dwie odczuwają wpływ negatywny (tylko jedna z nich prowadzi współpracę).

Trzyście gmin, czyli ponad 75% tych, które odpowiedziały, twierdzi, że wprowadzenie wiz będzie miało wpływ na kształt współpracy ze wschodnimi sąsiadami, w tym odpowiedziały tak wszystkie, które taką współpracę prowadzą. Główne obawy dotyczą tego, że utrudnią one kontakty osobiste, a tym samym stworzą barierę i **niekorzystny klimat kontaktów**. Ciekawe jest również, że gminy podnoszą kwestię, której nie spotyka się w większości opracowań dotyczących wprowadzenia reżimu wizowego, a mianowicie trudności w przekraczaniu granicy dla grup zorganizowanych. Jest to ważne, gdy współpraca opiera się na wymianie młodzieży czy wymianie doświadczeń funkcjonowania administracji. Z jednej gminy otrzymano odpowiedź: „Będzie miało wpływ na handel prywatny, ale nie na współpracę pomiędzy firmami” – można więc wyciągnąć wnioski, iż **oczekiwany na pograniczu negatywny wpływ wprowadzenia wiz dotyczy szeroko rozumianych kontaktów międzyludzkich, a nie gospodarczych** – mniejszego przepływu informacji, utrudnień biurokratycznych.

Jeśli wpływ ma dotyczyć gospodarki, to przede wszystkim negatywny efekt ma wynikać z utrudnień biurokratycznych wpływających na formalne kontakty z przedstawicielami przedsiębiorstw oraz lokalnych władz z Ukrainy i Białorusi. Potwierdza to wnioski, iż drobny handel transgraniczny nie wpływa odczuwalnie na rozwój gmin usytuowanych przy granicy państwowej (por. np. Dziemianowicz, Herbst 2002; Olejniczak 2002; Smętkowski 2002), oraz wyniki ankiety mówiące o tym, że gminy po wprowadzeniu wiz nie przewidują zamknięcia istniejących na ich terenie targowisk, na których znaczny procent stanowią klienci zagraniczni. Samorządowcy nie obawiają się wpływu gospodarczego, lecz raczej społecznego, nieprzychylniej reakcji sąsiadów na utrudnienia.

Ważne jest również to, że gminy w większości uważają (10 wskazań), iż władze województwa nie mogą pomóc przy zapobieganiu ewentualnym negatywnym skutkom wprowadzenia wiz, głównie dlatego, że mają za mało kompetencji. Gminy, które oczekują pomocy od regionu, wskazują na możliwości rozbudowywania infrastruktury i na większą siłę przebicia władz wojewódzkich.

Aby dopełnić obrazu władz regionalnych panującego na pograniczu, zbadano zmienną „korzystanie z pomocy instytucji wspomagających oraz programów pomocowych” przez jednostki współpracujące, którą zaczerpnięto z ankiety urzędu marszałkowskiego. Wynika z niej, że wśród współpracujących jednostek pogranicza pomoc jakiegokolwiek instytucji wspomagającej rozwój współpracy międzynarodowej wymieniona jest tylko przez 7 gmin (20%, współczynnik dla województwa wynosi 43%), w tym 4 gminy miejskie i miejsko-wiejskie, tylko jedna z nich wymienia urząd marszałkowski. Trzy gminy wiejskie (na 23) deklarują otrzymywanie pomocy od instytucji wspomagających – euroregionu, „Domu Europy”, czyli instytucji regionalnych, i Fundacji Polsko-Niemieckiej. Przy czym gminy wiejskie pogranicza nie wymieniają bariery informacyjnej częściej niż gminy miejskie i miejsko-wiejskie, jednak gminy miejskie i miejsko-wiejskie znacząco częściej korzystają z pomocy instytucji wspierających niż gminy wiejskie. Potwierdza to wnioski o małej aktywności tych gmin – nie współpracują, ale również nie są współpracą zainteresowane, gdyż nie szukają pomocy w celu jej nawiązania.

Inaczej jednak układają się dane związane z korzystaniem z funduszy pomocowych. Wszystkie jednostki, które korzystają z funduszy, zaznaczyły, iż władze regionalne były pomocne (był to przeważnie wpływ duży) przy zdobywaniu funduszy. Takie wyniki w połączeniu z informacjami na temat finansowania współpracy ze środków własnych dowodzą, iż **przy braku zewnętrznych środków finansowych władze regionalne nie wpływają bezpośrednio na rozwój danej sfery działalności, choć są istotnym źródłem informacji.**

Ostatnią kwestią poruszoną w ankiecie był wpływ planowania strategicznego na poziomie województwa na zarządzanie daną gminą. Chodziło o zbadanie, czy deklarowana w strategii województwa „budowa platformy wymiany między Wschodem i Zachodem” funkcjonuje w świadomości działaczy samorządowych (pytanie otwarte).

Dwanaście jednostek (na 17) zaznaczyło, iż planowanie strategiczne na poziomie wojewódzkim pomaga im w zarządzaniu JST. Większość odpowiedzi wskazywała na ogólne korzyści z planowania strategicznego, jak wyznaczanie kierunków działań czy planowanie inwestycji. Wskazywany wpływ dotyczył konieczności koordynowania strategii rozwoju gminy z kierunkami wyznaczonymi w regionie. Ponad połowa odpowiedzi wskazywała również na koordynację i pomoc w zdobywaniu środków unijnych. Cztery gminy nie podały powodu swojej odpowiedzi, przy czym dwie uważały, że planowanie im pomaga, a dwie, że nie pomaga. Dwie gminy uważały, że planowanie strategiczne nie pomaga im w zarządzaniu gminą, gdyż ich nie dotyczy – dlatego że są zbyt biedne lub dlatego że planowanie to dotyczy głównie spraw związanych ze stolicą regionu. Wydaje się więc, że planowanie strategiczne województwa funkcjonuje raczej jako hasło, jako forma, niż jako treść.

7. Wnioski

Końcowe wnioski wyciągnięte na podstawie przeprowadzonych badań oparte są na założeniu, iż spełnione zostaną co najmniej dwa warunki. Po pierwsze, sytuacja polityczna u wschodnich sąsiadów Polski będzie wynikiem ewolucji jej obecnego stanu, nie zaś rewolucyjnych zmian (choć i w tym przypadku projekcja przyszłości jest niezwykle trudna), po drugie, Polska stanie się członkiem Unii Europejskiej. Założenia wynikają z licznych niepewności co do przyszłej sceny politycznej Europy. Uwarunkowania polityczne natomiast decydują o wszystkich formach współpracy międzynarodowej, również współpracy w skali regionalnej czy lokalnej.

Struktura administracyjna polskich regionów nie jest do końca ukształtowana i nie jest pewny sposób jej finansowania. Na tej podstawie można jedynie powiedzieć, że stworzenie przez władze regionu lubelskiego odrębnego stowarzyszenia („Dom Europy”) o określonym statucie i sposobie finansowania, które ma wspierać międzynarodową współpracę jednostek samorządu terytorialnego, jest działaniem wprowadzającym pewien element stabilizujący do tej części polityki regionu.

Ze względu na finansowanie polskiej polityki regionalnej, które częściowo jest już teraz, a w przyszłości będzie prawdopodobnie całkowicie uzależnione od środków finansowych pochodzących z Unii Europejskiej, polityka Wspólnoty jest ważnym czynnikiem decydującym o sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej polskich regionów (szczególnie wschodnich, ze względu na ich słabą sytuację gospodarczą). Polityka ta nie jest natomiast czynnikiem stabilnym i dookreślonym.

Z analizy wynika, że skoro polityka regionalna Polski będzie uzależniona od polityki UE, to wykorzystanie położenia geograficznego (zapisane w strategii województwa lubelskiego) będzie mogło być zrealizowane tylko wtedy, gdy współpraca ze Wschodem – gospodarcza i polityczna – stanie się celem Unii Europejskiej. **Pogranicze wschodnie tylko wtedy zmieni swój charakter, gdy zmieni się charakter przyszłej wschodniej granicy UE. Jeśli jej celem będzie oddzielenie od sąsiadów, pas przy granicy pozostanie „pasem ziemi niczyjej”.**

Dla rozwoju pogranicza ważne jest stworzenie agencji rozwoju regionalnego tego obszaru obejmującej swym działaniem całe pogranicze wschodnie. Wynika to zarówno ze specyfiki tego regionu, jak i ogromu trudności do przezwyciężenia. Powinna być to instytucja promująca nowoczesne środki rozwoju regionalnego, np. inkubatory przedsiębiorczości, centra obsługi inwestora, niezwykle istotną promocję regionu, zwłaszcza zajmująca się specjalistycznym przygotowaniem kadr administracji samorządowej do funkcjonowania na tym szczególnym obszarze z wykorzystaniem położenia geograficznego. Powinien być to projekt centralny, tak ze względu na słabość finansową tych terenów, jak i brak współpracy pomiędzy regionami Polski wschodniej. Wszystkie rządowe projekty wspierania pogranicza wschodniego na rzecz współpracy

transgranicznej powinny wykorzystywać i propagować doświadczenia samorządów pogranicza zachodniego.

Obecne procesy integracyjne na świecie zmieniają dotychczasowe funkcje granic. Stają się one bardziej przenikalne, co pozwala na zwiększanie efektu synergii. Ostateczną konsekwencją tych zmian jest zupełna likwidacja funkcji granicy. Pozwala to z jednej strony zneutralizować jej negatywne oddziaływanie, ale z drugiej strony dopuszcza zupełnie wolną, międzynarodową konkurencję, która może być zagrożeniem dla słabych regionów. Zmiana funkcji granicy w tym sensie nie dotyczy jednak polskiej granicy wschodniej. Wprowadzenie wiz i szczegółowa kontrola na granicy to tworzenie granicy-bariery, proces odwrotny do zmian zachodzących wewnątrz Unii Europejskiej. Deklaracje mówiące o konieczności uporządkowania stanu na wschodniej granicy polskiej są uzasadnione, jednakże procesy pogłębiania współpracy, niwelowania stereotypów czy zapobiegania peryferyzacji pogranicza **związane są zawsze ze zwiększaniem przenikalności granicy**, ze zmianą granicy-bariery na granicę-filtr, która to zmiana ostatecznie prowadzi do likwidacji granicy. Polska granica wschodnia jest polem eksperymentu (rzeczywistego bądź deklarowanego) wprowadzenia granicy-bariery dla wszelkiego rodzaju patologii, ale też dla niepożądanych w UE imigrantów i większości niezinstytucjonalizowanych form kontaktów, oraz granicy-filtra dla zinstytucjonalizowanej współpracy gospodarczo-społecznej. Rozsądek podpowiada, że jest to próba niedorzeczna. Trudno bowiem wyobrazić sobie nawiązywanie formalnej współpracy bez nieformalnych kontaktów. Ponadto większość spektakularnych sukcesów historii gospodarczej świata miało miejsce w sytuacji otwartości granic – zarówno politycznych, jak i społecznych (por. np. Landes 2000).

Jak wspomiano, w przypadku istnienia otwartej granicy może zachodzić efekt synergii, jednakże, jak wykazano, polska granica wschodnia ma być przepuszczalna jedynie dla kontaktów sformalizowanych. Tak więc elementem budowania efektu synergii powinny stać się kontakty administracyjne. **Nie udało się jednak stwierdzić utrwalonej, zinstytucjonalizowanej sieci współpracy na poziomie regionalnym z partnerami wschodnimi.** Ważnym czynnikiem decydującym jest w tym przypadku krótkie istnienie struktury regionalnej oraz sytuacja administracyjno-gospodarcza u wschodnich sąsiadów Polski. Istnieją podpisane umowy, ale czas ich obowiązywania jest jeszcze zbyt krótki, aby można było wyciągnąć wnioski na temat ich efektywności. Jednakże budując sieć powiązań z partnerami zachodnimi, region lubelski stara się poszerzać ją o partnerów wschodnich, nawiązywać współpracę trójstronną.

Sieć współpracy, jak wspomiano, jest podstawowym warunkiem funkcjonowania regionalnych systemów innowacji. Jest to przede wszystkim sieć wewnątrz regionu, poszerzona o powiązania zewnętrzne. Nie jest oczywiście możliwe budowanie systemu innowacji jedynie na podstawie wykwalifikowania w dziedzinie obsługi szeroko rozumianych kontaktów międzynarodowych. Budowanie takiej platformy wymiany oparte być musi na rozwoju społeczno-gospodarczym. Jest to jednak próba nadania regionowi określonej specjalizacji.

W kontekście integracji europejskiej sprawnie funkcjonująca współpraca transgraniczna może okazać się źródłem pozyskiwania dodatkowych środków dla regionu. Jednocześnie jest doskonałym źródłem zdobywania doświadczeń, które mogą się okazać bardzo cenne zarówno dla podmiotów prywatnych, jak i publicznych. Doświadczenia te mogą również okazać się jedynym źródłem wiedzy na temat sposobu prowadzenia współpracy międzynarodowej oraz kontaktów z instytucjami i firmami zagranicznymi dla podmiotów w regionie Polski wschodniej. Wynika to z faktu, iż fundusze na szkolenia i wyjazdy są tam ograniczone, a dostępne (również nie powszechnie) środki z UE finansują jedynie szkolenia związane z wdrażaniem funduszy strukturalnych. Stanowi to duże zagrożenie dla regionu, gdyż wiedza o wykorzystaniu powiązań międzynarodowych to podstawa potrzebna do funkcjonowania w otwartej gospodarce globalnej konkurencji. Współpraca transgraniczna może być jednym z elementów zapobiegania temu zagrożeniu.

Peryferyjne położenie regionu predestynuje go do rozwijania stosunków międzynarodowych. Co więcej, rozbudowana współpraca międzynarodowa może stać się dla takiego regionu, w długiej perspektywie czasu, szansą zbudowania przewagi konkurencyjnej w otwartej gospodarce światowej.

Literatura

- Budżet województwa lubelskiego*, 2003, Lublin: Zarząd Województwa Lubelskiego, marzec.
- Dziemianowicz W., Herbst M., 2002, „Rola granicy państwa w rozwoju obszarów przygranicznych”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2–3.
- Galar R., 2001, „Gospodarka oparta na wiedzy i innowacje przełomowe” (w:) A. Kukliński (red.), *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Warszawa: KBN.
- Gałązka A., Mync A., 1999, „Zmiany społeczno-gospodarcze i infrastrukturalne na obszarach przygranicznych w warunkach otwierających się granic” (w:) A. Mync, R. Szul (red.), *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, Warszawa: Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.
- Informacja o działalności Związku Transgranicznego Euroregion Bug*, 2003, Materiał na sesję Sejmiku Województwa Lubelskiego, Chełm.
- Informacja o stanie zobowiązań według tytułów dłużnych za lata 1999–2001 oraz za trzy kwartały 2002 roku jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa: Ministerstwo Finansów, styczeń 2003.
- Informacja o współpracy zagranicznej Województwa Lubelskiego w roku 2002 oraz zamierzeniach na rok 2003*, Lublin: Zarząd Województwa Lubelskiego, styczeń 2003.
- Kukliński A. (red.), 2001, *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Warszawa: KBN.

- Kurczewska J., Bojar H., 2002, *Konsekwencje wprowadzenia układu z Schengen – wyniki badań społeczności pogranicza wschodniego*, Warszawa: ISP.
- Landes D.S., 2000, *Bogactwo i nędza narodów*, Warszawa: Muza.
- Miedziński M., 2001, „Koordynacja procesów innowacji na przykładzie polskiego województwa” (w:) A. Kukliński (red.), *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Warszawa: KBN.
- Nowińska-Łaźniewska E., 2002, „Regionalne strategie innowacyjne wyzwaniem i szansą dla polskich regionów w kontekście procesów integracyjnych”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2–3.
- Olejniczak K., 2002, „Rola położenia przygranicznego w rozwoju lokalnym – przykład miasta Sejny”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2–3.
- Orzechowska A., Karolczak T., 2001, *Współpraca zagraniczna jednostek samorządu terytorialnego województwa lubelskiego w świetle badań ankietowych (przeprowadzonych w miesiącach maj – czerwiec 2002 r.)*, wewnętrzne dokumenty Urzędu Marszałkowskiego w Lublinie.
- Smętkowski M., 2002, „Rola położenia przygranicznego w rozwoju lokalnym – przykład Przemyśla”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2–3.
- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego*, 2002, Lublin: Zarząd Województwa Lubelskiego.
- Szlachta J., 2001, „Polityka regionalna Polski w perspektywie integracji z Unią Europejską”, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1 (5).
- Szul R., 1999, „Rola granicy w gospodarce – próba ujęcia teoretycznego” (w:) A. Mync, R. Szul (red.), *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, Warszawa: Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.
- Województwo lubelskie. Kontrakt wojewódzki. Tekst ujednoczony*, Warszawa, 19 czerwca 2001 r.

Renata Białobrzeska, Renata Marks-Bielska

WSPÓŁPRACA I INTEGRACJA W REGIONIE MORZA BAŁTYCKIEGO W ŚWIETLE BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Zmiany demokratyczne i gospodarcze, które nastąpiły po 1989 r. w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, ukształtowały nową sytuację polityczną w rejonie Morza Bałtyckiego. Powstały wówczas możliwości swobodnego rozwoju współpracy nie tylko na poziomie międzypaństwowym, ale również na szczeblu społeczności regionalnych i lokalnych. Inicjatywy te wynikają z konieczności aktywizacji społeczno-ekonomicznej, z przekonania o możliwości uzyskania wzajemnych korzyści ekonomicznych, jak też są motywowane transgranicznymi powiązaniem transportowymi, bliskością kulturową i językową społeczności zamieszkujących po obu stronach granicy.

Celem pracy jest przedstawienie zakresu i skali współpracy regionalnej w regionie Bałtyku. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na dotychczasowe efekty i możliwości tej współpracy na polskich obszarach przygranicznych. W artykule zaprezentowano wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród przedstawicieli samorządów lokalnych w gminach przygranicznych należących do Euroregionu Bałtyk.

1. Polska w ekonomicznej integracji regionu Morza Bałtyckiego

Region Morza Bałtyckiego (RMB) odgrywa znaczącą rolę w gospodarce światowej. Wpływa na to znaczna koncentracja aktywności gospodarczej (15% wartości światowego handlu pochodzi z tego obszaru), wysoki poziom rozwoju gospodarczego, cywilizacyjnego i dobrobytu przy relatywnie małym zatrudnieniu (Kisiel-Łowczyc 1998).

Do głównych wskaźników makroekonomicznych określających sytuację gospodarczą państwa zaliczamy m.in. produkt krajowy brutto (PKB), którego zmiany odzwierciedlają pośrednio ogólny poziom aktywności gospodarczej (tab. 1), oraz inflację (tab. 2). Jak wynika z danych zawartych w tabelach, sytuacja w regionie jest zróżnicowana.

Stosunkowo duży przyrost PKB na początku lat dziewięćdziesiątych w porównaniu ze średnią dla państw Unii Europejskiej utrzymywały Dania (od 1% w 1992 r. do 6% w 1994 r.) oraz Norwegia (od 3% w 1992 r. do 6% w 1994 r.), co związane było głównie z rozwojem sektora paliwowego. Natomiast spadek PKB w 1993 r. w Niemczech spowodowany był kosztami zjednoczenia. Relatywnie wysoki przyrost PKB w Szwecji i Finlandii w kolejnych latach wiązał się z postępowaniem w transformacji krajów Bałtyku Wschodniego.

Tab. 1. Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe) w latach 1992–2001

Kraj	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	rok poprzedni = 100									
Dania	101	101	106	103	103	103	103	102	103	101
Estonia	78	92	98	104	104	111	104	99	107	105
Finlandia	96	99	105	105	104	106	105	104	106	101
Litwa	79	84	90	103	105	107	105	96	104	106
Łotwa	65	84	102	100	103	107	104	101	107	108
Niemcy	102	99	103	101	101	102	103	102	103	101
Norwegia	103	103	106	104	105	105	103	101	102	101
Polska	103	104	105	107	106	107	105	104	104	101
Rosja	81	90	88	98	97	101	95	105	108	*
Szwecja	99	98	103	104	101	102	103	105	104	101

* – brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tab. 2. Inflacja w krajach regionu Morza Bałtyckiego w latach 1992–2001

Kraj	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	rok poprzedni = 100									
Dania	102	101	102	102	102	102	102	103	103	102
Estonia	1176	190	148	129	123	111	108	103	104	106
Finlandia	103	102	101	101	101	101	101	101	104	103
Litwa	1121	510	172	140	125	109	105	101	101	101
Łotwa	1052	209	136	125	118	108	105	102	103	103
Niemcy	105	104	103	102	101	102	101	101	102	103
Norwegia	102	102	101	102	101	103	102	102	103	103
Polska	143	135	132	128	120	115	112	107	110	105
Rosja	1629	974	408	298	148	115	128	186	121	122
Szwecja	102	105	102	103	101	101	100	101	101	103

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Obecnie coraz bardziej dynamiczna globalizacja gospodarki obejmuje także przechodzące transformację kraje Bałtyku Wschodniego, co znajduje wyraz w rosnącej stopie wzrostu PKB i niskiej inflacji. Czterocyfrowa inflacja w tych krajach na początku lat dziewięćdziesiątych to efekty konfrontacji starych, sztucznie utrzymywanych struktur, izolowanych od rynku światowego od ponad 50 lat, z gospodarką rynkową, wolnym handlem, konkurencją (Kisiel-Łowczyc 2000).

W handlu bałtyckim dominującą pozycję zajmują Niemcy. Kolejnym ważnym partnerem gospodarczym w RMB jest Szwecja, o czym decyduje globalna wartość obrotów handlowych, ich stabilność i dynamika systematycznego wzrostu po stronie eksportu i importu. Fakt, że tylko nieco ponad 30% szwedzkiego eksportu pozostaje w RMB, a ponad 60% znajduje nabywców poza tym regionem, wskazuje, że odbiorcami są państwa UE, znajdujące się co najmniej na równym szwedzkiemu poziomie rozwoju gospodarczego, oraz USA, których gospodarki są komplementarne wobec szwedzkiej (Kisiel-Łowczyc 2000). Spośród rozwiniętych państw Bałtyku Zachodniego na regionalny handel bałtycki zorientowane są głównie Dania i Finlandia, co wyraża się ponad 40-procentowym udziałem w handlu globalnym.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tab. 3, obroty handlu zagranicznego Polski z krajami bałtyckimi są znaczące, stanowią bowiem ponad 47% ogólnego eksportu i ponad 40% importu. Drugim po Niemczech pod względem wielkości obrotów (choć różnica rzędu wielkości jest ogromna) bałtyckim partnerem Polski jest Rosja. W 2001 r. eksport do tego kraju sięgnął 2,9%, import – 8,8%. Polska wykazuje duży deficyt w obrotach handlowych z Rosją, ale w tym przypadku związane jest to z importem nośników energii. W 2001 r. wyniósł on 3363 mln USD.

W dalszej kolejności występuje po stronie eksportu i importu Szwecja, a za nią Dania (z tendencją wzrostową po stronie eksportu – Szwecja: z 2,7% w 2001 r. do 3,3% na koniec września 2002 r., Dania: z 2,6% do 2,8%). Jeśli chodzi o republiki bałtyckie, to handel z nimi kształtuje się na niezbyt wysokim poziomie, ale jest ustabilizowany. Szczególnie słabe są kontakty handlowe z Łotwą i Estonią. W 2002 r. (trzy kwartały) eksport wyniósł odpowiednio 195 mln USD – Łotwa i 85 mln USD – Estonia (Białobrzaska, Marks-Bielska 2003).

Należy zaznaczyć, iż kryzys finansowy w Rosji w 1998 r. w połączeniu z dużą niestabilnością makroekonomiczną i jego skutki gospodarcze w krajach byłego ZSRR, jak też w samej Polsce, zahamowały aktywizację powiązań handlowych podmiotów polskich w relacji ze Wschodem. Ponadto zjawisko kryzysu wywołało dodatkową nieufność i pogłębiło lęk przed tymi rynkami. Poczynając od drugiego kwartału 2000 r. coraz wyraźniejsze są sygnały ożywienia gospodarczego na Wschodzie i szybko rośnie zainteresowanie powrotem na te rynki. Jak podaje GUS, na koniec 2000 r. odnotowano największy wzrost obrotów, zarówno po stronie eksportu (17,3%, a w 1999 r. – 16,9%), jak i importu (18,4%, a przed rokiem 14,0%) z krajami Europy Środkowo-Wschodniej.

Tab. 3. Obroty handlu zagranicznego Polski w latach 2001–2002 (w mln USD i %)

	2001				2002 (I–IX)			
	eksport	%	import	saldo (rok bieżący)	eksport	%	import	saldo (rok bieżący)
Świat	36092	100	50275	-14183	28914	100	39319	-10404
Kraje bałtyckie	17186	47,5	20390	-3204	13824	47,8	15787	-1964
<i>w tym:</i>								
Dania	933	2,6	881	52	820	2,8	678	142
Estonia	104	0,3	39	64	85	0,3	25	60
Finlandia	299	0,8	849	-550	193	0,7	578	-384
Litwa	756	2,1	277	479	630	2,2	137	493
Łotwa	229	0,6	33	195	196	0,7	28	168
Niemcy	12414	34,4	12046	368	9499	32,8	9700	-202
Norwegia	407	1,1	491	-84	499	1,7	482	17
Rosja	1059	2,9	4422	-3363	950	3,3	3102	-2152
Szwecja	984	2,7	1351	-366	950	3,3	155	-105

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Trzeba jednak podkreślić, że zakres współpracy i powiązań gospodarczych z sąsiadującymi państwami uwarunkowany będzie tempem i zakresem zmian systemowych w państwach byłego ZSRR oraz zależeć będzie od stworzenia między państwowych warunków handlowych, jak też od postępu procesów transformacji w gospodarce, w tym od procesów decentralizacji w handlu zagranicznym oraz od rozwoju samorządności w jednostkach terytorialnych (Białobrzaska, Marks-Bielska 2003).

2. Cel i metodyka badań

Głównym celem opracowania jest ocena wpływu funkcjonowania Euroregionu Bałtyk na rozwój lokalny pogranicza północnego Polski, a w szczególności gmin należących do Stowarzyszenia Gmin RP Euroregion Bałtyk. Starano się odpowiedzieć na następujące pytania:

- Czy cele zawarte w statucie Euroregionu Bałtyk są realizowane i w jakim zakresie?
- Czy podejmowane działania przynoszą zamierzone skutki w sferze gospodarczej i społecznej?
- Czy działalność Euroregionu Bałtyk przyczyniła się i nadal przyczynia do wykorzystywania środków w ramach funduszy celowych Unii Europejskiej, a w szczególności środków w ramach Funduszu Małych Projektów, i w jaki sposób?
- Jaki wpływ ma współpraca transgraniczna w ramach Euroregionu Bałtyk, jak również współpraca z innymi krajami basenu Morza Bałtyckiego, na gospodarkę gmin polskich?
- Jak rysuje się przyszłość współpracy transgranicznej do czasu przyjęcia Polski do Unii Europejskiej oraz po wstąpieniu w jej szeregi?

Szczególne uwagę zwrócono na zakres oraz formy współpracy prowadzonej w ramach euroregionu oraz na czynniki ekonomiczne wpływające na rozwój gmin należących do Stowarzyszenia Gmin RP Euroregion Bałtyk.

Podstawową jednostką prowadzonych badań była gmina. W celu zagwarantowania reprezentatywności zebranego w badaniach materiału w typowaniu gmin stosowano dobór celowy. Kryterium doboru gmin było ich położenie. Przyjmując, że wpływ czynników związanych z położeniem przy granicy państwa jest najbardziej dostrzegalny w bezpośrednim jej otoczeniu, za podmiot badań przyjęto gminy bezpośrednio przylegające do granicy i gminy graniczące z takimi gminami (pas dwóch gmin), które określono jako gminy przygraniczne.

Zgodnie z powyższymi założeniami do badań wybrano zatem celowo 40 jednostek badawczych, z czego najliczniejszą grupę – 47,5% – stanowiły gminy wiejskie, 35% gminy miejskie i 17,5% gminy miejsko-wiejskie.

Do badań wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Technika badań była ankieta skierowana do przedstawicieli władz samorządowych (wójt, burmistrz, prezydent) w wytypowanych gminach. Narzędziem badawczym opracowanym do tego celu był kwestionariusz ankiety, którego ostateczna

wersja została uzupełniona po uwzględnieniu sugestii wynikających z analizy wywiadów pilotażowych.

Właściwe badania ankietowe przeprowadzono na przełomie 2002 r. i 2003 r. Objęcie badaniami ankietowymi w tym samym czasie wszystkich jednostek badawczych zapewniło porównywalność wyników.

Poruszany problem badawczy ma duże znaczenie, co wynika z faktu, że po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej szczególnie ważna stanie się współpraca z Rosją (Obwodem Kaliningradzkim), jedynym państwem z Euroregionu Bałtyk, które pozostanie poza jej granicami. Oprócz tego Polska jako kraj członkowski będzie mogła w szerszym zakresie korzystać ze wspólnych środków na rozwój regionalny.

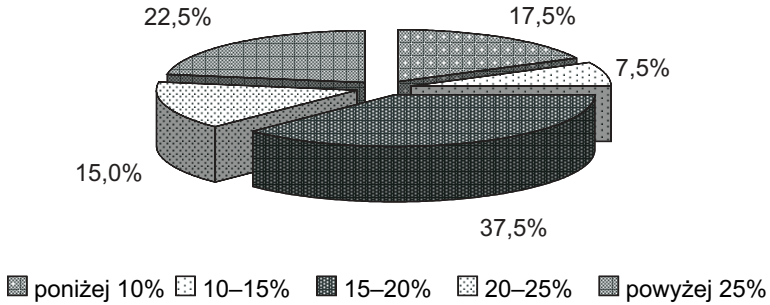
3. Charakterystyka obszaru badań

Badany obszar Euroregionu Bałtyk obejmuje 40 gmin o łącznej powierzchni 6508 km², które zamieszkuje 1 330 tys. mieszkańców, co daje średnią gęstość zaludnienia 204 osoby na 1 km². Pod względem liczby mieszkańców i gęstości zaludnienia przeważają duże miasta: Gdańsk, Gdynia, Sopot, Elbląg czy Słupsk, gdzie na 1 km² przypada od 1500 do 2000 mieszkańców. Średnia dla gmin miejskich wynosi 1454 osoby/km², natomiast dla gmin wiejskich wynosi ona zaledwie 36 osób/km² i najniższa jest w takich gminach jak Lelkowo czy Smołdzino.

Na uwagę zasługuje bardzo niski przyrost naturalny w badanych gminach. W liczbach bezwzględnych wyniósł on średnio 16 osób w gminie, przy czym w gminach miejskich był ujemny (-8), natomiast w wiejskich dodatni (41). Z danych statystycznych wynika, iż następuje odpływ ludności z badanego obszaru, szczególnie z dużych miast. Jest to częściowo wytłumaczalne faktem, iż spora grupa bardziej zamożnych mieszkańców dużych aglomeracji miejskich wyprowadza się do mniejszych miejscowości w sąsiednich gminach i stąd saldo migracji Gdańska wynosi -539, gminy Rumia +779, a gminy Pruszcz Gdański +243. Porównując badane gminy leżące w województwie pomorskim i warmińsko-mazurskim, możemy zaobserwować odpływ ludności z Warmii i Mazur (saldo migracji -29) oraz napływ do województwa pomorskiego (+22).

Przewaga gmin miejskich uwidacznia się także pod względem ekonomicznym. W ogólnej liczbie 154 226 podmiotów gospodarczych działających w badanych gminach aż 87,5% jest zlokalizowanych w gminach miejskich. Ma to swoje odzwierciedlenie również w niskiej stopie bezrobocia w tych gminach – w Sopocie wynosi ona zaledwie 5,2%, w Gdyni 5,6%, natomiast w gminach wiejskich, takich jak Płoskinia, Stegna, Główczyce czy Bartoszyce przekracza 25% (ryc. 1).

Na blisko 327 tys. pracujących w badanych gminach aż 28% jest zatrudnionych w przemyśle, następnie w handlu (11,8%), w edukacji (11,2%) oraz transporcie i łączności (9,8%). Wysoki odsetek osób znajdujących zatrudnienie w edukacji jest związany z dużą liczbą placówek oświatowych (głównie szkół

Ryc. 1. Struktura wielkości stopy bezrobocia w badanych gminach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

podstawowych i gimnazjów) na terenie gmin. W 306 szkołach podstawowych uczy się blisko 96 tys. uczniów, z kolei w 161 gimnazjach 54 829 uczniów. Do szkół średnich (licea i technika) oraz szkół zawodowych uczęszcza łącznie blisko 65 tys. osób.

Z racji wysokich walorów przyrodniczych część gmin, zwłaszcza nadmorskich, czerpie korzyści z turystyki. We wszystkich badanych gminach z województwa pomorskiego znajdują się obiekty turystyczne dysponujące całorocznie lub sezonowo miejscami noclegowymi. Pod tym względem dominują gminy typowo wypoczynkowe: Łeba, Ustka, Władysławowo, oraz aglomeracje miejskie. Zupełnie inaczej sytuacja przedstawia się w województwie warmińsko-mazurskim, gdzie największą bazą noclegową dysponują gminy, w których znajdują się przejścia graniczne (Bartoszyce i Braniewo); są one nastawione na przyjmowanie głównie zagranicznych gości.

Ważne miejsce w kompleksowej obsłudze podróżnych i turystów w gminach przygranicznych zajmują placówki gastronomiczne oraz sklepy spożywcze i przemysłowe, przygraniczne położenie sprzyja bowiem rozwojowi funkcji handlowej. Istnieje 17 116 placówek tego typu. Na terenie gmin wiejskich na jeden sklep przypada 146 mieszkańców, a w gminach miejskich tylko 60. Średnia powierzchnia mieszkania w badanych gminach wynosi 65 m², przy czym największa jest w gminie Kosakowo (91,1 m²), a najmniejsza w Krynicy Morskiej (50,7 m²).

Wpływ przygranicznego położenia uwidacznia się także w specyficznych elementach zagospodarowania przestrzennego, jakimi są targowiska. Niemal we wszystkich gminach istnieją targowiska, ale część z nich jest sezonowa.

O sytuacji ekonomicznej gmin decydują również środki budżetowe, jakimi gminy dysponują. Większość badanych ma bardzo niskie dochody, 45% gmin osiąga dochód nie przekraczający 10 mln zł, a kolejne 22,5% gmin osiąga dochód mieszczący się w przedziale 10–20 mln zł. Ponad połowa gmin ma wydatki wyższe od uzyskiwanych dochodów, co z kolei obciąża przyszłe budżety. Ma to swoje odbicie w infrastrukturze badanych gmin. O ile w województwie pomorskim tylko nieliczne z badanych gmin nie posiadały instalacji

wodociągowej czy kanalizacyjnej, o tyle w warmińsko-mazurskim przedstawia się to znacznie gorzej, szczególnie jeżeli chodzi o kanalizację. Drogi gminne w województwie pomorskim stanowią 28% ogółu dróg, a ich długość wynosi 3126 km, natomiast w warmińsko-mazurskim mają zaledwie 2860 km, co stanowi 22% ogółu dróg. Są one w większości w bardzo złym stanie, gdyż w budżetach gminnych nie starcza środków na ich modernizację. Zła kondycja finansowa samorządów uwidacznia się również w sferze kulturalnej – brak środków na działalność domów kultury, bibliotek.

4. Szanse i bariery rozwoju współpracy

Szansą na poprawę sytuacji, jaka otworzyła się przed gminami z terenów pogranicza, była szeroko rozumiana współpraca, poczynając od lokalnych stowarzyszeń i związków z innymi gminami w kraju, aż po współpracę międzynarodową. Z szansy tej zaczęto korzystać. Polityka regionalna Unii Europejskiej oraz związane z nią fundusze celowe znacznie ułatwiły nawiązanie kontaktów oraz prowadzenie współpracy transgranicznej. W 1998 r. powstał na granicy północno-wschodniej Euroregion Bałtyk, który miał na celu koordynację działań zmierzających do poprawy sytuacji w regionie poprzez lepsze wykorzystanie sąsiedztwa granicy państwa.

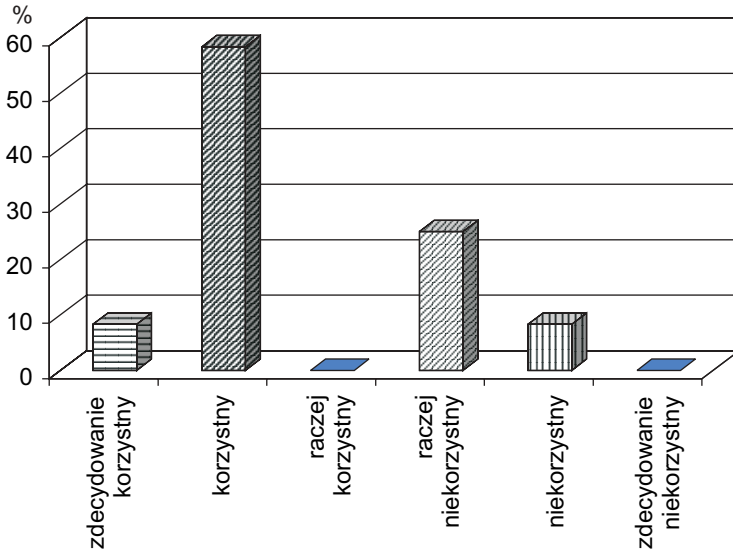
Większość badanych gmin (56%) jeszcze przed przystąpieniem do euroregionu prowadziła współpracę przygraniczną. Przejawiało się to głównie we wspólnych przedsięwzięciach kulturalnych. Wspólne projekty ekologiczne stanowiły również ważną i dość częstą formę współpracy pomiędzy samorządami z różnych państw. Poza tym podejmowano wspólne przedsięwzięcia z zakresu oświaty, takie jak warsztaty młodzieżowe czy turnieje sportowe uczniów. Rzadziej były to przedsięwzięcia infrastrukturalne czy handel przygraniczny, chociaż i na takie przejawy współpracy wskazywały gminy.

Gminy, które przed utworzeniem Euroregionu Bałtyk prowadziły współpracę przygraniczną, po wstąpieniu w jego struktury w większości (58%) odczuły korzystny wpływ przystąpienia do euroregionu na rozwój współpracy (ryc. 2).

Koordynacja działań przez polski sekretariat Euroregionu Bałtyk, organizacja spotkań informacyjnych, szkoleń itp. przyniosły zamierzone skutki. W znacznym stopniu ułatwiło to gminom znajdowanie partnerów zagranicznych do wspólnych przedsięwzięć oraz umożliwiło szersze kontakty. Dzięki zaangażowaniu wszystkich sekretariatów państw należących do euroregionu współpraca transgraniczna w tym regionie zyskała nowy wymiar.

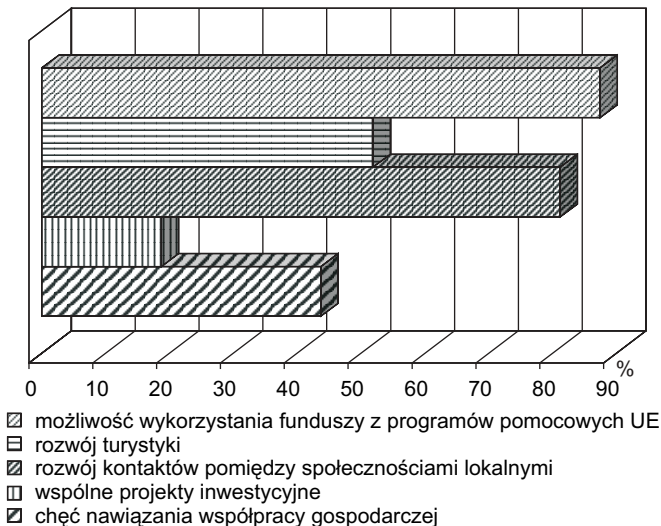
Powstanie trwałej formalnej organizacji (Euroregion Bałtyk) było kolejnym bodźcem dla gmin, by w lepszy sposób wykorzystać swoją rentę położenia. Powody, dla których gminy przystępowały do euroregionu, były bardzo różne, przeważały względy ekonomiczne (ryc. 3).

Większość badanych gmin (87,5%) jako bezpośredni powód przystąpienia do euroregionu wymieniła możliwość wykorzystania funduszy z programów pomocowych Unii Europejskiej. Jest to zrozumiałe, gdyż przy bardzo ograniczonych

Ryc. 2. Wpływ przystąpienia gmin do Euroregionu Bałtyk na rozwój współpracy transgranicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Ryc. 3. Motywy przystąpienia gmin do Euroregionu Bałtyk

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

budżetach polskich samorządów jedynie dzięki możliwości uzyskania środków z innych źródeł liczne projekty z różnych dziedzin mają szansę realizacji. Nieco mniej, bo 80%, badanych gmin wskazało, iż rozwój kontaktów pomiędzy

społecznościami lokalnymi był powodem wejścia w struktury euroregionalne. Jest to bardzo ważny aspekt, gdyż dzięki takim inicjatywom może zostać pokonana historyczna wrogość i niechęć sąsiadujących nacji. Dzięki wspólnym imprezom kulturalnym udaje się nawiązać kontakty i porozumienia, które w przyszłości zaprocentują na gruncie współpracy gospodarczej.

Kolejnym z najczęściej wskazywanych powodów wstąpienia do euroregionu przez badane gminy był rozwój turystyki (50%). Spotkania z przedstawicielami władz samorządowych innych państw i wymiana informacji są skutecznym sposobem na znalezienie odpowiedzi, co i w jakim zakresie należy uczynić, by oferta turystyczna była atrakcyjna dla zagranicznych turystów.

Dzięki wstąpieniu w struktury euroregionalne gminy nawiązały liczne kontakty oraz współpracę z samorządami z innych państw należących do Euroregionu Bałtyk. Umożliwiło to realizację wielu projektów z zagranicznymi partnerami, które w znaczący sposób uatrakcyjniły region Pomorza oraz Warmii i Mazur. Niektórym gminom udało się przy współudziale euroregionu przeprowadzić takie projekty, które weszły na stałe do kalendarza imprez kulturalnych czy gospodarczych, jak np. Święto Ryby, Targi EB.

Badane gminy borykają się z wieloma problemami. Najpoważniejszym z nich jest bezrobocie, na co wskazało 87,5% ankietowanych. Kolejnym problemem najczęściej wskazywanym przez gminy jest niewielkie zainteresowanie inwestorów (37,5%). Fakt ten jeszcze bardziej pogłębia zjawisko bezrobocia, gdyż nie powstają nowe miejsca pracy, a poza tym istniejące firmy nie mogą być konkurencyjne na rynku bez odpowiednich inwestycji, np. w nowoczesne technologie. Brak inwestycji czynionych przez inwestorów prywatnych pośrednio ogranicza dochody gmin. Niski budżet to problem wskazany przez 31,25% gmin. Niewielkie dochody oraz duża ilość stałych wydatków, chociażby na edukację czy opiekę społeczną, powodują, iż brak jest wystarczających środków na inwestycje infrastrukturalne. Z kolei brak właściwej infrastruktury dodatkowo zniechęca potencjalnych inwestorów.

Badane gminy prowadzą współpracę transgraniczną w ramach Euroregionu Bałtyk i są zainteresowane jej dalszym rozwojem. Niestety, współpraca transgraniczna na północno-wschodnim pograniczu Polski natrafia na liczne utrudnienia. Do największych barier w rozwoju współpracy należą trudności wewnętrzne. One to sprawiają, iż mimo chęci do pogłębiania stosunków sąsiedzkich brakuje możliwości, przede wszystkim finansowych. Brak funduszy stanowi największy problem w zacieśnianiu współpracy transgranicznej, na co wskazało 3/4 spośród badanych gmin. Trudnością wskazaną przez 25% gmin są różnice kompetencyjne władz lokalnych w nawiązywaniu współpracy. Dotyczy to w głównej mierze Obwodu Kaliningradzkiego, gdzie nadal panuje centralizm w zarządzaniu gospodarką.

Kolejnym zidentyfikowanym problemem wskazanym przez 1/4 gmin jest asymetria rozwoju gospodarczego regionów przygranicznych. Nieliczne gminy jako trudność wskazały brak uregulowań prawnych w tym zakresie. Polska ratyfikowała stosowne umowy międzynarodowe oraz dostosowała prawo, by

dać samorządom możliwość jak najszerzej współpracy, ale według niektórych badanych są to kroki niewystarczające, by w pełni realizować współpracę transgraniczną.

Wynika stąd, iż największą szansą dla polskich gmin nadgranicznych jest realizacja projektów nie wymagających zaangażowania dużych środków finansowych, dających jednocześnie okazję jak najlepszego zaprezentowania swoich walorów. Taką okazję dają spotkania kulturalne, wspólne warsztaty artystyczne czy wymiany młodzieży. Dzięki takim inicjatywom polskie samorządy ukazują, iż są gotowe na szerszą współpracę i potrafią przygotować wspólne projekty pod względem organizacyjnym. Jest to ważny krok na drodze ku zacieśnianiu współpracy.

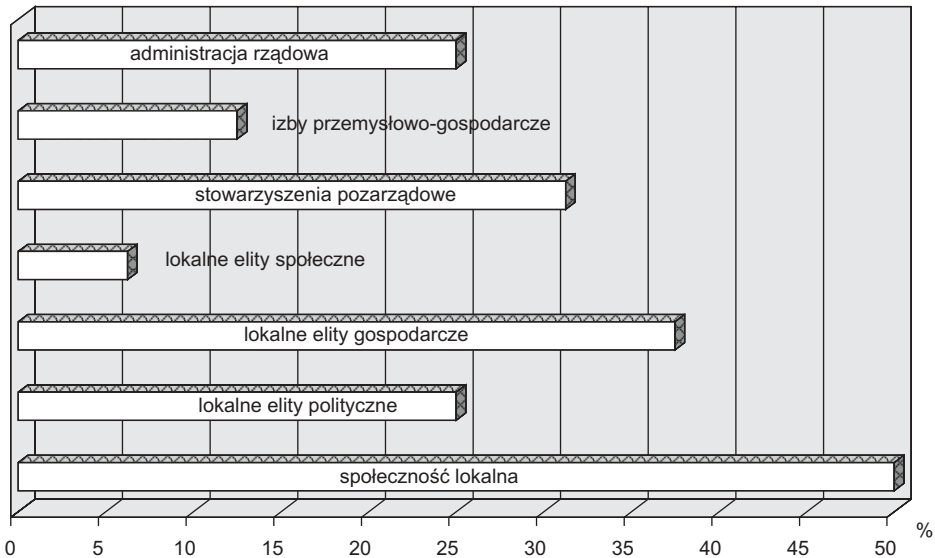
Nie bez znaczenia dla możliwości realizacji projektów oraz rozwijania współpracy na szerszą skalę jest przepływ informacji. Pod tym względem 75% badanych gmin wyraziło przekonanie, iż w Euroregionie Bałtyk obieg informacji jest sprawny. Tylko jedna gmina uznała go za niewydolny. Fakt ten znacznie przyczynia się do lepszej koordynacji działań, zarówno na terenie polskiej części euroregionu, jak i pomiędzy wszystkimi państwami w nim stowarzyszonymi. Zawiadamianie gmin o możliwości uczestniczenia w szkoleniach, rozsyłanie broszur informacyjnych dotyczących projektowanych przedsięwzięć, zapraszanie do uczestniczenia w pracach nad przygotowaniem i realizacją konkretnych działań mają duże znaczenie. W ten sposób euroregion wypełnia swoje zadania, przyczyniając się do zwiększania aktywności gmin w nim stowarzyszonych.

5. Udział instytucji rządowych i pozarządowych w rozwoju współpracy

Stworzenie podstaw dla rozwoju współpracy transgranicznej było bodźcem zarówno dla społeczności lokalnych, lokalnych elit gospodarczych i politycznych, jak i stowarzyszeń pozarządowych. Nadarzyła się szansa na rozwój poprzez realizację wspólnych projektów z zagranicznymi partnerami. Tylko współpraca pomiędzy zainteresowanymi stronami, wymiana informacji oraz wspólne działania mogły przynieść oczekiwane skutki i przyczynić się do poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej na terenach pogranicza.

Zdaniem ankietowanych największy wpływ na rozwój współpracy na obszarach przygranicznych ma społeczność lokalna, uznało tak 50% gmin. Nieco mniej, bo 37,5% spośród ankietowanych, wskazało na lokalne elity gospodarcze jako najważniejszy organ wpływający na rozwój współpracy (ryc. 4).

Sytuacja ta świadczy o właściwym rozwoju współpracy transgranicznej w badanym regionie. We wszystkich międzynarodowych dokumentach regulujących tę kwestię społeczność lokalna jest uznana za ważny element stanowiący podstawę ustroju demokratycznego. Decentralizacja władzy w Polsce oraz uprawnienia, jakie otrzymały samorządy terytorialne, przyczyniają się do aktywizacji regionów, szczególnie tych włączonych w struktury międzynarodowe. Sprawnie działające w regionie elity gospodarcze to z kolei szansa na aktywizację działań dzięki współpracy z partnerami zagranicznymi.

Ryc. 4. Instytucje mające największy wpływ na rozwój współpracy transgranicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

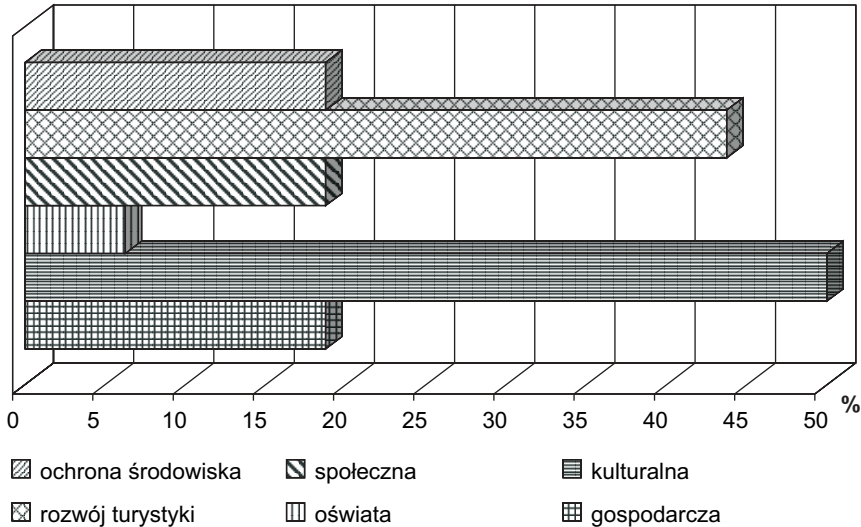
Zdaniem badanych trzecią siłą mającą wpływ na dalszy rozwój współpracy na obszarach przygranicznych są pozarządowe stowarzyszenia regionalne (31,25%), następnie administracja rządowa oraz lokalne elity polityczne. Najmniejszy wpływ zdaniem ankietowanych mają lokalne elity społeczne (tylko jedno wskazanie).

Świadomość potrzeby współpracy międzynarodowej, w tym transgranicznej, opartej na wzajemnych korzyściach jest postrzegana zarówno przez zainteresowane rządy, regionalną administrację państwową, samorządy terytorialne, jak i przez podmioty gospodarcze po obu stronach granicy. To wielostronne zainteresowanie wzajemną współpracą gospodarczą, kulturalną i naukową stopniowo nabiera realności i przejawia się umowami międzynarodowymi, umowami i porozumieniami regionalnymi oraz samorządowymi, a także organizowanymi spotkaniami zainteresowanych przedsiębiorców po obu stronach granicy (Białobrzeska, Kisiel 2003).

6. Działalność gmin w ramach Euroregionu Bałtyk

Liczba gmin będących w Stowarzyszeniu Gmin RP Euroregion Bałtyk stale wzrasta. Z 17 gmin założycielskich w 1998 r. wzrosła do 83 w 2003 r. Spośród badanych gmin zaledwie 6% jest w pełni usatysfakcjonowanych przynależnością do euroregionu. Przeważająca większość gmin, bo aż 75%, jest częściowo usatysfakcjonowana. Na uwagę zasługuje fakt, iż żadna z gmin nie wykazuje braku zadowolenia ze swego członkostwa w euroregionie.

Gminy dostrzegają różnorodne korzyści z przynależności do Euroregionu Bałtyk, m.in. w sferze kulturalnej, na co wskazała połowa z badanych gmin, oraz turystyce – 43,75% gmin (ryc. 5).

Ryc. 5. Dziedziny, w których gminy odnoszą najwięcej korzyści

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

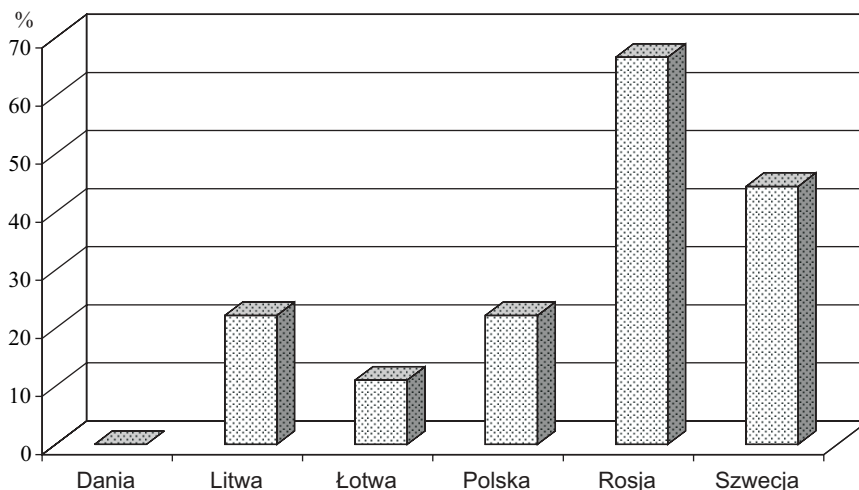
Wspólne imprezy kulturalne promują region, jego dziedzictwo kulturowe, walory krajobrazowe, a przede wszystkim zbliżają ludzi. Poza tym są to sfery, w których najłatwiej jest nawiązać współpracę, gdyż mają one charakter w dużej mierze społeczny. Zbliżenie społeczności lokalnych oraz jak najlepsze stosunki sąsiedzkie są punktem wyjścia do innych form współpracy transgranicznej.

Niestety, blisko 1/3 badanych gmin nie zauważyła zwiększenia aktywności społeczno-ekonomicznej na swoim terenie na skutek podjęcia współpracy w ramach Euroregionu Bałtyk. Zaledwie 25% badanych gmin uznało taki wzrost za średni, tyle samo – za mały. W pozostałych gminach wpływ współpracy na zwiększenie aktywności społeczno-ekonomicznej był znikomy.

Zgodnie z założeniami euroregionu podmioty realizują współpracę z partnerami po różnych stronach granicy. Niektóre z badanych gmin współpracują z partnerami z kilku państw. Wspólne projekty z Obwodem Kaliningradzkim prowadzi 2/3 badanych gmin (ryc. 6).

Jest to podyktowane bliskością sąsiada i dość długą wspólną granicą. Na kolejnych miejscach znaleźli się partnerzy ze Szwecji oraz Litwy. Współpraca ze Szwecją dotyczy w głównej mierze wspólnej dbałości o środowisko naturalne, natomiast z Litwą – skupia się przede wszystkim na imprezach kulturalnych.

Aktualnie realizowane formy współpracy dają szansę na jej dalszy szybki rozwój (ryc. 7). Wizyty powiązane z wymianą informacji mogą w znacznym

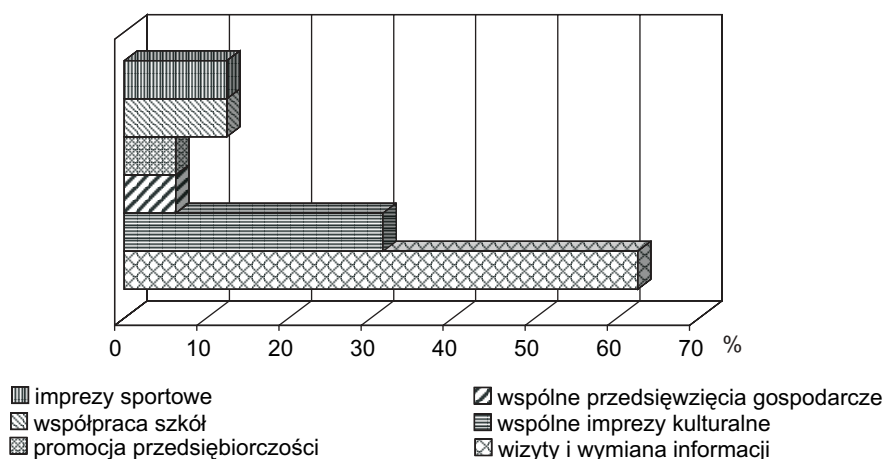

Ryc. 6. Partnerzy, z którymi najczęściej współpracują badane gminy

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

stopniu przyczynić się do rozwoju kontaktów gospodarczych. Natomiast imprezy kulturalne są dobrą okazją do zaprezentowania swoich walorów zagranicznym gościom, promowania regionu, a przy tym ważnym urozmaiceniem życia dla lokalnej społeczności.

Obecnie współpraca na poziomie lokalnym dotyczy najczęściej wymiany doświadczeń w zakresie funkcjonowania samorządów. Często składane są wizyty władz regionalnych i lokalnych w celu ożywienia wzajemnych kontaktów między stronami i wymiany informacji, na co wskazało 62,5% badanych

Ryc. 7. Najczęściej realizowane formy współpracy

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

gmin. W spotkaniach z przedstawicielami samorządu biorą udział reprezentanci różnych organizacji oświatowych, społecznych, kulturalnych.

Kolejną formą współpracy wskazaną przez 31,25% gmin są wspólne imprezy kulturalne. Mają one na celu zbliżenie społeczności lokalnych oraz promocję dziedzictwa kulturowego. Poza tym towarzyszą im często wystawy, czasem organizowane są konferencje. Rozwija się również współpraca szkół. Umożliwia ona ukazanie dzieciom i młodzieży, jak ważna jest dbałość o środowisko naturalne, daje szansę sportowej rywalizacji oraz pozwala na realizację wspólnych projektów artystycznych. To właśnie młodzi ludzie w niedalekiej przyszłości będą odpowiedzialni za kształt współpracy transgranicznej, a dzięki takim inicjatywom z ich udziałem przekonują się, jak ważną rolę dla rozwoju regionu odgrywa taka współpraca. Najbardziej realizowanymi formami współpracy są wspólne przedsięwzięcia gospodarcze (6,25%) oraz promocja przedsiębiorczości (6,25%). Jest to związane w dużej mierze z nakładami, jakie są potrzebne na ich realizację. Dlatego ważne jest, że mimo wszystko takie działania są podejmowane, gdyż mają ogromny wpływ na aktywizację regionu.

7. Wykorzystanie funduszy z programów pomocowych UE

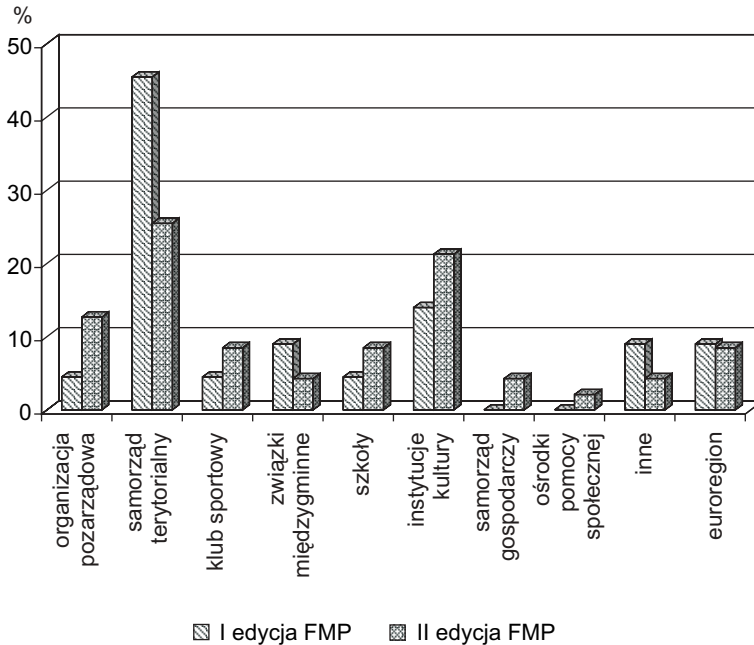
W 1998 r. Euroregionowi Bałtyk przyznano grant w wysokości 120 tys. euro w ramach linii PHARE – Zintegrowany Program dla granicy wschodniej. Do oceny projektów powołano Komitet Sterujący, który określił priorytety w realizacji funduszu oraz przyjął dolną i górną granicę dotacji (od 1 tys. do 10 tys. euro).

W trakcie trwania pierwszej edycji Funduszu Małych Projektów (1999 r.) zrealizowano 22 projekty, z czego 10 złożył samorząd terytorialny. Natomiast w kolejnej edycji (2000–2001), gdzie do rozdysponowania było 300 tys. euro, zrealizowanych zostało 47 projektów, z czego zaledwie 12 samorządu terytorialnego (25,5%). Znacznie większy udział miały instytucje kultury, odnotowały bowiem wzrost liczby zrealizowanych projektów – z 3 do 10 (ryc. 8).

Zauważalny jest spadek liczby projektów zrealizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego na rzecz jednostek kulturalnych oraz organizacji pozarządowych. W sytuacji, gdy konieczne jest zagwarantowanie 25% kwoty projektu, najbardziej wiarygodne stawały się urzędy gmin (miast), z racji posiadania przez nie środków finansowych.

W całym euroregionie obserwowana jest niska efektywność niewielkich gmin i organizacji z ich terenów. Stowarzyszenie liczy 86 członków, a tylko z 22 gmin członkowskich wpłynęły wnioski w ramach drugiej edycji Funduszu Małych Projektów. Skomplikowane procedury sporządzania, realizowania i rozliczania wniosków PHARE budzą wiele wątpliwości, a brak odpowiednio przygotowanych osób pogłębia ten problem. Stowarzyszenie stara się wesprzeć lokalną współpracę międzynarodową poprzez szkolenia odpowiednich ludzi w niewielkich gminach.

Niestety, ogólna tendencja w euroregionie potwierdziła się również w badanych gminach. Zaledwie 43,75% gmin składało wnioski o przyznanie środ-

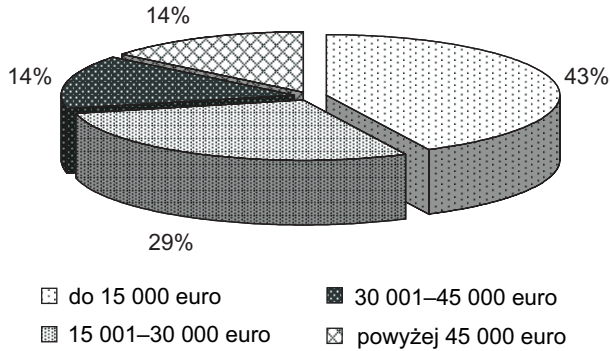

Ryc. 8. Wykorzystanie środków z Funduszu Małych Projektów przez instytucje
 Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów rocznych z realizacji FMP.

ków z Funduszu Małych Projektów. W trakcie trwania jego dwóch edycji 2/3 uczestniczących gmin złożyło zaledwie do 5 wniosków. Natomiast tylko co piątej z nich udało się zrealizować więcej niż 4 projekty. Głównym powodem odrzucenia projektów bądź niedopuszczenia ich do realizacji były błędy formalne.

Spośród gmin, które korzystały ze środków pomocowych w ramach Funduszu Małych Projektów, większość, bo aż 42,85%, wykorzystała zaledwie do 15 tys. euro, a tylko 14,28% ponad 45 tys. euro (ryc. 9).

Otrzymane środki zostały przeznaczone głównie na wymianę kulturalną – 57,14% i rozwój turystyki (28,57%). W ramach programu Dni Elbląga zorganizowano „spotkania kulturalne nadbałtyckich miast zaprzyjaźnionych w Elblągu”. Wzięły w nim udział zespoły z Litwy, Łotwy, Szwecji i Niemiec. Będzie on kontynuowany w latach następnych. Integracja i aktywizacja młodzieży w ramach międzynarodowych warsztatów teatralnych i zawodów sportowych w Górowie Iławeckim i Bagrationowsku to projekt, który realizowano w czasie Dni Bagrationowska oraz Dni Górowa Iławeckiego. Dzięki temu w projekcie mogli uczestniczyć, poza młodzieżą, również mieszkańcy obu regionów. Inne projekty realizowane przez samorząd to m.in. IV Międzynarodowa Konferencja Bałtycka – Święto Rybaka w Ustce. Oprócz konferencji zorganizowano imprezę masową – Festyn Europejski – który był adresowany do mieszkańców i gości regionu.

Ryc. 9. Wielkość środków wykorzystanych przez gminy w ramach Funduszu Małych Projektów

Źródło: opracowanie własne.

Inne projekty realizowane przez samorząd lokalny dotyczyły m.in. rozwoju gospodarczego, np. Święto Ryby. Jest to projekt, który przewidywał dwie formy działań: konferencję oraz festyn połączony z targami i wystawami. W realizacji projektu uczestniczyło wiele instytucji, poza samorządem lokalnym również instytucje pozarządowe oraz kulturalne. Patronat nad imprezą objęła Telewizja Polska (oddział w Gdańsku). Także inne zagadnienia, takie jak walka z narkotykami czy rozwój demokracji, były poruszane na spotkaniach organizowanych dzięki wsparciu z Funduszu Małych Projektów.

Ważnym projektem, który udało się zrealizować, były „Dni Biznesu Małych i Średnich Przedsiębiorstw”. Poza oficjalnymi partnerami – administracją samorządu Kaliningradu i Urzędu Miasta Ronneby – udział wzięli przedstawiciele miasta Toobridge (Anglia), Leer (Niemcy) oraz Druskienniki (Litwa). Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw jest jednym ze sposobów walki z bezrobociem. Dzięki bezpośrednim spotkaniom stolikowym z ekspertami, zorganizowanej konferencji oraz stoiskom wystawowym projekt ten stał się pomostem informacyjno-doradczym.

Bardzo istotną inicjatywą w zakresie rozwoju turystyki był projekt Komunalnego Związku Gmin Nadzalewowych: „Opracowanie funkcjonalno-przestrzennej koncepcji budowy i urządzania przystani nad Zalewem Wiślanym i Kaliningradzkim dla turystyki wodnej z uwzględnieniem aspektów ochrony środowiska”. Realizacja tej koncepcji pozwoli na racjonalne wykorzystanie unikato- wych zasobów przyrody i pomoże tworzyć nowe miejsca pracy związane z obsługą ruchu turystycznego. Innym projektem zrealizowanym przez Komunalny Związek Gmin Nadzalewowych była „Międzynarodowa ścieżka rowerowa wokół Zalewu Wiślanego i Kaliningradzkiego – opracowanie koncepcji przestrzenno-funkcjonalnej i promocji z uwzględnieniem aspektów ochrony środowiska”. Jest to kolejna ważna inicjatywa mająca na celu przyspieszenie rozwoju społeczno-gospodarczego tych terenów. Dzięki tym działaniom uzyskano kolejny argument wspierający działania zmierzające do utworzenia przej-

ścia granicznego (pieszego i rowerowego) na Mierzei Wiślanej w miejscowości Piaski.

Cele, na które wykorzystano dofinansowanie, były zgodne z priorytetami Komitetu Sterującego, jak również założeniami Stowarzyszenia Gmin RP Euroregion Bałtyk. Cieszyć może fakt, iż obszar województw pomorskiego i warmińsko-mazurskiego jest traktowany łącznie. Strategie rozwoju poszczególnych województw uwzględniają ich sąsiedztwo. Z kolei ma to swoje odbicie w Polskim Komponentcie Strategii Rozwoju Euroregionu Bałtyk, a jest realizowane już na szczeblu gminnym.

8. Podsumowanie i wnioski

Współpraca transgraniczna na wszystkich granicach Polski rozwija się bardzo dynamicznie, potwierdzeniem tego jest utworzenie od początku lat dziewięćdziesiątych 16 euroregionów. Najtrudniejsza sytuacja dla rozwoju współpracy transgranicznej panuje na pograniczu wschodnim i północno-wschodnim, co wynika w głównej mierze z zaszczości historycznych, niskiego poziomu zagospodarowania przestrzennego oraz problemów w nawiązywaniu współpracy na szczeblu lokalnym.

Region Morza Bałtyckiego odgrywa znaczącą rolę we współczesnej Europie, gdyż jest to obszar, w którym dokonują się obecnie istotne zmiany polityczne, społeczne oraz gospodarcze związane z procesami integracyjnymi Europy.

Stowarzyszenie Gmin RP Euroregion Bałtyk skupiające 83 gminy z województw pomorskiego oraz warmińsko-mazurskiego jest ważną inicjatywą społeczno-gospodarczą w regionie Morza Bałtyckiego, umożliwiającą gminom w nim stowarzyszonym dynamiczny rozwój.

Przeprowadzona analiza uzyskanych wyników badań umożliwiła sformułowanie następujących wniosków.

1. Główną przyczyną akcesji gmin do euroregionu były względy ekonomiczne, a przede wszystkim możliwość wykorzystywania funduszy z programów pomocowych Unii Europejskiej (87,5%) w celu aktywizacji tych obszarów.
2. Efektem współpracy w ramach Euroregionu Bałtyk są wspólne przedsięwzięcia w różnych dziedzinach życia, w największym stopniu korzyści są widoczne w sferze kulturalnej (50% badanych gmin).
3. Rozwija się współpraca placówek oświatowych i kulturalnych, zauważalne są postępy w ochronie środowiska (19%) oraz turystyce (44%), co przyczynia się do ożywienia społeczno-ekonomicznego regionu.
4. Partnerem zagranicznym najczęściej uczestniczącym we wspólnych przedsięwzięciach jest strona rosyjska (66,67%) oraz szwedzka (44,44%), często w jednym projekcie uczestniczą przedstawiciele z kilku państw.
5. Euroregion Bałtyk spełnia ważną funkcję w procesie wspomaganie rozwoju gmin w nim stowarzyszonych poprzez koordynację działań oraz pomoc w realizacji projektów.

Literatura

- Białobrzaska R., Kisiel R., 2003, *Współpraca transgraniczna wschodnich regionów Polski*, Olsztyn: Wyd. UWM.
- Białobrzaska R., Marks-Bielska R., 2003, „Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej a międzynarodowa współpraca w regionie Morza Bałtyckiego” (w:) J. Rymarczyk (red.), *Regionalizacja i globalizacja w gospodarce światowej*, Wrocław: Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu nr 976, t. I, s. 64–72.
- Czykier-Wierzba D., 2003, *Finansowanie polityki regionalnej w Unii Europejskiej*, Warszawa: Twigger.
- Kisiel-Łowczyk A., 1998, „Miejsce Polski w integracji krajów bałtyckich” (w:) *Rozwój powiązań gospodarczych na rynku międzynarodowym*, Sopot: Prace i materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kisiel-Łowczyk A., 2000, *Bałtycka integracja ekonomiczna. Stan i perspektywy do 2010 r.*, Warszawa: PWE.
- Polski komponent strategii rozwoju Euroregionu Bałtyk*, 2001.
- Raport roczny 2001*, Fundusz Małych Projektów w Euroregionie Bałtyk.
- Raport roczny 99*, Fundusz Małych Projektów w Euroregionie Bałtyk w roku 1999.
- Toczyski W. (red.), 1998, *Międzynarodowa współpraca regionów – poradnik*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański przy współpracy Biura Rozwoju Regionalnego Rządowego Centrum Studiów Strategicznych w Gdańsku.
- Toczyski W. (red.), 1999, *Region Bałtycki. Rozwój przestrzenny, program, instytucje*, Gdańsk: Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Biuro Rozwoju Regionalnego w Gdańsku.
- Toczyski W. (red.), 2001, *Rozwój Regionu Bałtyckiego*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.